

Jelige: Nyomásgyakorlás

**A szerb nyomásgyakorlás két eszköze: túszejtés és internálás a megszállt
Baranyában (1918–1921)**

Dolgozat lezárása: 2024. 05. 31.

Tartalomjegyzék

1. Bevezetés.....	3
1.1. A kutatás előzményei és főbb forrásai	4
2. A történeti erőszak és a téma kontextualizálása	6
2.1. Az első világháborút követő erőszak Közép–Európában	8
2.2. Baranya szerb megszállás alá kerülése	9
2.2.1. Padova és Belgrád.....	9
2.2.2. Impériumváltás Baranyában.....	10
3. Terminológia és elmélet	12
3.1. A túszejtések	12
3.2. A valjevói internálások	13
4. Túszejtések a megszállt Baranyában	15
4.1. A megszállás alatti túszejtések általános jellemzői	15
4.2. Nagyobb túszejtési periódusok a megszállás alatt	16
4.2.1. A „tiltakozó kiáltvány”	16
4.2.2. A „nagy sztrájk”	17
4.3. A vizsgált túszejtések összesítése	20
5. Valjevói internálások a megszállt Baranyában.....	20
5.1. Általános jellemzők és az internált személyek	20
5.1.1. A pécsi internált csoport	22
5.1.2. A mohácsi internált csoport.....	23
5.1.3. A bajai internáltak és további feltételezettek.....	23
5.2. A Valjevóban töltött időszak	25
5.3. Az internálások mérlege.....	25
6. Összegzés és következtetések.....	26
7. Felhasznált források és irodalom	29
7.1. Levéltári és múzeumi források.....	29
7.2. Forrásközlések és korabeli nyomtatott források	29
7.3. Internetes források	30
7.4. Felhasznált sajtóanyagok	30
7.5. Felhasznált szakirodalom	30
8. Mellékletek	33

1. Bevezetés

Általánosan megfigyelhető, hogy az 1918. évet egy nagy cezúrának, választóvonalnak tekintjük a történelemben, ami valamilyen szinten a „hosszú 19. század” és az első nagy világégés végét is jelenti. Azonban, hogyha a nemzetközi politikai viszonyok szintjétől mélyebbre tekintünk, azt látjuk, hogy 1918 novembere nem hozott olyan jelentős változást a mindennapok tekintetében. A választóvonalak meghúzása, gyakorlatilag a szemléletmódól függ. A téma utóbbi években, évtizedben keletkezett historiográfiáját áttekintve, a nemzetközi irodalom mellett a hazai is cizellálni kezdte 1918 korszakhatárként történő értelmezésének lehetőségét.¹ Ez az állítás, a dolgozat erőszakközpontú tematikájából méginkább igaz, ugyanis 1918-tól tapasztalhatta meg a hátszág is az erőszaknak a mindennapok részévé válását, ami hatványozottan igaznak tekinthető, az úgynevezett közép–európai régióra.²

A fegyverszüneti szerződések megkötései nem jelentettek azonnali békét a régió népeinek számára, sőt, paradox módon azt láthatjuk, hogy éppen az ellenkezője történt. Az első világháború jellegéből fakadóan a magyarországi hátszág nem lett részese közvetlenül a harcoknak és az ezzel járó erőszaknak – ahogyan az például a második világháború esetében látható –, így 1918 őszén a frontról hazatérő katonák randalírozásai, valamint az ezzel párhuzamosan lezajló forradalmak adtak először alkalmat az erőszak gyakorlati megtapasztalására az itt élők számára. A helyzetet tovább rontotta az összeomló Osztrák–Magyar Monarchia „romjaiért” egymás ellen küzdő államok, vagy csoportosulások krónikus harca. Ezek a csoportok szerveződhetek etnikai, ideológiai alapokon is, de nem volt ritka akár egy közös cél érdekében történő szerveződés sem. E hatami vákuum betöltéséért történő harcok hatására a régió – John Paul Newman szóhasználatával élve – egy úgynevezett erőszakzónává vált, mely viszonyainak rendezése még a hivatalos békeszerződések aláírásánál is tovább nyúlt.³ E témakör feldolgozása és kutatása – európai szinten is – az utóbbi években, évtizedben futott fel. Nemzetközi szinten is az egyik legjelentősebb műhelynek tekinthető, a(z) University

¹ A korszakhatár meghúzása szemléletmódonként eltérő. A jelen esetben vizsgálni kívánt erőszakközpontú áttekintés mellett számos más módon elvégezhető, például az Európán kívüli világ szemszögéből. Erről, illetve a nemzetközi irodalom rövid összegzéséről részletesen lásd: TOMKA 2023a.

² Európa regionális tagolhatóságáról többször, több nézőpontból is volt már vita a történettudományban. Ennek egyik legkiemelkedőbb hazai munkája: SZŰCS 1981. Jelen dolgozat Közép–Európa alatt, az 1918 folyamán felbomló Osztrák–Magyar Monarchia területét értem.

³ Az Osztrák–Magyar Monarchia felbomlása egy új erőszakzónát hozott létre. Az általános bizonytalanság, a határok hivatalos rendezetlensége, valamin a Monarchia területén létrejött új államalakulatok törekvései következében a helyzet csak az 1920-as évek elejére stabilizálódott a térségben. A határvonalak kérdésében döntőnek számító trianoni békeszerződés sem „tett pontot” minden kérdés végére, gondoljunk csak Nyugat–Magyarország és Burgenland, vagy akár Baranya helyzetére. Az erőszakzónáról részletesen lásd: NEWMAN 2018. 183; 186–190.

College Dublin keretein belül működő Centre of War Studies,⁴ mely leginkább Robert Gerwarth-ot és a körülötte csoportosult kutatókat jelenti.⁵ Magyarországon is foglalkozik a történettudomány a témával, melynek képviselői közül Gyáni Gábort és Tomka Bélát emelném ki.

Jelen dolgozat célja, hogy az előbb említett folyamatokat és azok hátterét ismertesse, illetve bemutasson a közép-európai erőszakzónában egy eltérő, speciális helyzetű terület: az 1918 és 1921 között szerb megszállás alatt álló Baranya vármegye helyzetét. A kutatás Baranyában két jellemző erőszakgyakorlási formát jár körbe: a megszállók által elkövetett túszejtéseket, valamint a Valjevóba történő internálásokat.

1.1. A kutatás előzményei és főbb forrásai

Pécs és Baranya vármegye szerb megszállásának történeti kutatása napjainkra jelentős irodalommal rendelkezik. Egyre inkább előre haladó tudományos feldolgozottsága ellenére, még mindig tartogat olyan epizódokat, jelenségeket és aspektusokat, amiknek részletes feltárása még nem történt meg. E dolgozat is még fel nem dolgozott jelenségek feltárására tesz kísérletet: a megszállók által alkalmazott két tipikusnak tekinthető erőszakos cselekményt: a túszejtéseket és internálásokat. Az említett nyomásgyakorlási módszerek közül a túszejtések már a szerb impérium kiépülésével párhuzamosan megkezdődtek. Ezekkel a módszerekkel Baranya Szerb–Horvát–Szlovén Királysághoz történő elcsatolását kívánták elősegíteni. A két vizsgálandó jelenség abból az értelmezési szempontból is fontos, hogy a megszállók a céljaik elérése érdekében az erőszak milyen formáit alkalmazták, és ezzel jelentősen „meghosszabbítva” a háborús hangulatot Baranyában.

⁴ Magyarul: Dublini Egyetem, Háborús Tanulmányok Központja.

⁵ Robert Gerwarth mellett a teljeség igénye nélkül csak néhány jeles kutató: Edward Burke, Guoqi Xu, John Horne, John Paul Newman, Mark Jones, Siniša Malešević.

A téma már előzetes – szerb megszállással foglalkozó – kutatásaim során felkeltette az érdeklődésem. Visy László pécsi főispán⁶ naplójának, a megszállás alatt keletkezett kötetének⁷ feldolgozása közben rajzolódott ki a két tárgyalni kívánt jelenség. Ebben Visy részletesen beszámol a megszállás alatti túszejtésekről, valamint ő és három társának, a nyugat–szerbiai Valjevóba történő internálásáról. Visy László naplója, így a kutatás egyik fő forrásának tekinthető. A valjevói internálások kutatása közben került a kezembe Ete János kölkedi körjegyző⁸ szintén kéziratban maradt visszaemlékezése.⁹ Ebben Ete szintén beszámol a valjevói internálásáról, valamint a megszállók viselkedésére és céljaira is remekül rámutat. Etének a visszaemlékezése mellett, jelentős levéltári hagyatéka¹⁰ is fennmaradt, mely szintén remekül használható a kutatás számára. Ezek alapján elmondható, hogy a kutatás forrásainak egy jelentősebb része ego-dokumentumokból áll. Fontos megjegyezni, hogy a dolgozatban vizsgált személyek közül mások visszaemlékezésével is rendelkezünk. Ilyen például Fischer Béla, pécsi

⁶ *Nagyatádi dr. Visy László*, Pécs főispánja. 1854. október 17-én született a Somogy vármegyei Nagyatádon. 1872-ben érettségizett a pécsi ciszterci rend főgimnáziumában. Jogi tanulmányait a pécsi püspöki jogakadémián kezdte, majd jogászdoktori címét már a pesti egyetemen szerezte meg 1880-ban. Tanulmányai befejeztével visszatért Pécsre, ahol egy jólmenő ügyvédi irodát nyitott. Politikai karriere 1887-ben kezdődött, amikor – még a Függetlenségi Párt színeiben – beválasztották a város Törvényhatósági Bizottságába, mely pozícióját haláláig megőrizte. A második Wekerle-kormány 1906. április–1910. január) bukása után fordult a Tisza István-féle politika irányába. 1905-ben nemesi címet kapott, ekkor vette fel a nagyatádi előnevet, valamint a Visy vezetéknévet (születési neve: Jobst László, a Visy az édesanyja vezetéknéve). 1911. június 30-án nevezte ki Ferenc József Pécs főispánjává, mely hivatalát 1917. június 14-ei nyugdíjazásáig töltött be. A szerb megszállás idején, a pécsi magyar érzelmű ellenállás megkerülhetetlen alakja. Központi társadalmi szerepét a főispáni hivatal elvesztése és a megszállás utáni időszakban is meg tudta őrizni. 1922 és 1932 között a pécsi Nemzeti Casinó elnöke volt. 1935. november 25-én hunyt el.

⁷ Magyar Nemzeti Levéltár Baranya Vármegyei Levéltára (továbbiakban: MNL BaVL) XIV. 60. 1–3. doboz. *Dr. Visy László Pécs szabad királyi város főispánja naplói (1914–1921)*. A napló dolgozatban felhasznált kötetét Visy nem látta el oldalszámokkal, így a levéltári iktató jelzettel és a bejegyzések dátumával hivatkozom rá.

⁸ *Ete János*, Kölked község körjegyzője. 1885. december 5-én született a Baranya vármegyei Mohácson. Elemi iskolai tanulmányait Mohácson végezte, mely után Pécsen és Szegeden végezte a felső kereskedelmi iskolát. Az érettségi letétele után Pécsen végzett községi közigazgatási tanfolyamot. 1906 és 1908 között Darázson (mai Draž Horvátországban, Eszék–Baranya megyében) megtanulta a sokac nyelvet. 1908-tól négy éven át Szederkényben dolgozott, ahol 1912-ben fél éven át helyettes jegyzőként dolgozott. Az első világháborúban felmentették a katonai szolgálat alól. 1915. márciusától Sombereken volt helyettes jegyző. 1917 körül (a dátum bizonytalan) választották meg Kölked község örökös jegyzőjének. Ezt a pozíciót 1939-es nyugdíjazásáig töltötte be. Nevét, 1934-ben belügyminiszteri engedéllyel magyarosította Etére (születési neve: Endl János). Nyugdíjas éveit Mohácson töltötte és elsősorban néprajzi és helytörténeti kutatásokat végzett. Részt vett a mohácsi Kanizsai Dorottya Múzeum megszervezésében. 1949 és 1963 között a múzeum igazgatója volt. 1974. május 7-én hunyt el.

⁹ Mohácsi Kanizsai Dorottya Múzeum, Helytörténeti Adattár (továbbiakban KDM HT) 83–67. 022. *Az első világháború és a szerb megszállás – Ete János visszaemlékezése*.

¹⁰ MNL BaVL XV. 51. 14–15. doboz.

másodfőjegyző, alispán.¹¹ Az ő emlékiratai¹² is beépítésre kerültek a kutatásba, de ő az előbb említettekhez képest kevésbé részletesen számol be az 1918–1921 közötti eseményekről. A felsorolt dokumentumok helyi magyar személyektől származnak, azonban a megszállás megismerhető szerb személyes nézőpontból is, Milan Glibonjski¹³ magyarul is kiadott visszaemlékezésének szemszögéből.¹⁴

A jelenségek lehető legalaposabb feltárása érdekében a vizsgálatba korabeli sajtótermékek is bekerültek. A sajtó felhasználása gyakorlatilag kimerül az adatgyűjtés kereti között, ezért a részletesebb sajtóelemzéstől eltekintek. Itt természetesen nem eseménytörténet-formáló tényezők megszerzésére kell gondolni, hanem elsősorban napra pontos dátumokra és nevekre, amik az ego-dokumentumok és más levéltári forrásokból nem szerezhetők meg. A felhasznált sajtótermékek helyi és országos orgánumokat egyaránt jelentenek. A helyi sajtónál meg kell említeni a megszállás alatt működött cenzúrát, ami miatt több cikk csak a megszállás után, 1921 augusztusától jelent meg nyomtatásban.¹⁵ Mindezek mellett nagy segítségére voltak a kutatásnak a megszállás alóli felszabadulás 10. évfordulójára (1931) és környékén készült összefoglaló kötetek is.¹⁶

2. A történeti erőszak és a téma kontextualizálása

A történeti kutatások erőszak alatt jellemzően fizikai erőszakot értenek, ami az egyéni integritás szándékos, célzatos megsértését jelenti.¹⁷ Azonban ha megnézzük a vizsgált korszak viszonyait, akkor láthatjuk, hogy nem csak olyan erőszakos cselekmények vannak, amik a gyakorlatban fizikai erőszakkal is járnak. Itt elsősorban erőszakos jogkorlátozási esetekre gondolok (mint például a valjevói internálások). Az erőszakutató „határait” nehéz körüljárni. Egyrészt nem

¹¹ Fischer Béla, alispán. 1877. május 1-jén született Gyöngyösön. Apja halála után került Pécsre, az itt élő rokonaihoz. 1896-ban érettségizett a ciszterci rend pécsi főgimnáziumában, majd 1900-ban végezte el a pécsi püspöki jogakadémiát. 1903-ben Baranya vármegye ötödfőjegyzője, 1907-től negyedsőjegyző, 1918-tól a vármegye másodfőjegyzője. A szerb megszállás alatt nem tette le a hűség esküt, valamint az ellenállás egy kiemelkedő alakjának számított, amiért túsznak jelölték, valamint Valjevóba internálták. 1922-től Baranya főjegyzője. 1925-ben választották meg a megye alispánjává, mely pozíciót 1937-es nyugdíjazásáig töltött be. Magyarország 1944-es német megszállásától kezdve visszavonult a politikától. 1953. február 22-én hunyt el. Pécs utca viseli a nevét.

¹² FISCHER Béla visszaemlékezései. Szerk. FONT Márta – VONYÓ József. Pécs Története Alapítvány Pécs, 2006.

¹³ Milan Glibonjski, újságíró. Rendkívül jó helyismerettel rendelkezett a baranyai térségben, főiskolás korától kezdve végzett etnikai felméréseket. Jelentős szerepet játszott megszállás alatt, 1919 és 1921 között szerkesztette a Baranjski Glasnik (Baranyai Közlöny) című szerb nyelvű lapot, valamint részt vett a megszállás alatt működött szerb cenzúra irányításában is. HORNYÁK 2006. 7–8.

¹⁴ GLIBONJSKI, Milan visszaemlékezése. Ford. és szerk. HORNYÁK Árpád. Pécs Története Alapítvány Pécs, 2006.

¹⁵ A megszállás alatti cenzúráról részletesen lásd: BODOR 2020.

¹⁶ A FELSZABADULÁS... 1931; PÉCS–BARANYA 1928.

¹⁷ TOMKA 2023b 76–77.

számít egységes aldiszciplinának a történettudományon belül, bár az utóbbi években megfigyelhető a téma népszerűségének következtében egy intézményesülési jelleg Magyarországon is.¹⁸ Mivel nem önálló aldiszciplína, így a társadalomtörténet, a mentalitástörténet (stb.) is foglalkozik vele, sőt a vizsgálatokra az interdiszciplinaritás is jellemző, hiszen a szociológia, a pszichológia és más társadalomtudományok módszereit, eredményeit is felhasználják ezek a kutatások. Ezeken túl egységes historiográfiáról sem lehet beszélni. Elsősorban ez annak köszönhető, hogy a történettudomány „csak” az 1970-es évektől kezdve foglalkozik a politikai erőszakon túl más megjelenési formákkal is.¹⁹

A fizikai erőszak esetében az általános megfogalmazás szerint a test – illetve ekkor az azzal egyet jelentő egyén – szándékos megsértését jelenti. Ez nem korlátozódik meghatározott személyekre vagy helyzetekre, valamint megjelenési formája is változó, ami különböző korokban és társadalmi helyzetekben eltérő intenzitású és megítélésű.²⁰ Ebbe a kategóriába sorolható általában a katonai erőszak, a paramilitáris erőszak, de bizonyos esetekben a politikai erőszak is. Itt leginkább olyan (jogi háttérrel nem rendelkező) jelenségekre kell gondolni, mint az első világháború után Közép–Európa területén működött etnikai és/vagy ideológiai alapon szerveződött, jellemzően paramilitáris csoportok gyakorlatilag spontán portyázásai.²¹ Ugyanakkor azt is fontos megjegyezni, hogy az esetleges legitimáció nem változtatja meg az erőszakos cselekmény jellegét.²²

Ezekkel szemben az erőszakos jogkorlátozás esetében már olyan eszközökkel is találkozunk, amik részben (vagy akár egészében) törvényes jogi keretekkel rendelkező eljárásoknak is minősülhettek. Itt az internálás intézményét emelném ki, melyet az általános (és gyakran a történeti) köztudat is a második világháborúval, a különböző totalitárius rendszerekkel, illetve általánosan a 20. század második felével társít, pedig erősen jelen volt már a jelenleg tárgyalt első világháborút követő időszakban is.²³ Ennek a hivatalos jogi

¹⁸ Itt példának említeném az Erőszakkutató Intézet megalakulását és munkásságát.

¹⁹ TOMKA 2023b 76.

²⁰ TOMKA 2018. 172. – Különböző történelmi korok mást értettek erőszak, vagy kiváltképp fizikai erőszak alatt. Évszázadokkal ezelőtt például az emberölés sem volt olyan sarkalatos bűncselekmény, mint napjaikban. Bizonyos történelmi helyzetek is tudják – akár pár év alatt is – olyan módon formálni a közhangulatot, illetve magát az életet, hogy megváltozzanak a normák, az erőszak a mindennapok részévé váljon. Ilyenek a háborús periódusok, de kitűnő példa Magyarország viharos 1918 és 1921 közötti helyzete. Ennek részletes elméleti áttekintését lásd: GERWARTH 2018.

²¹ Egy hatalmi csoport vagy erőcentrum, ami nem rendelkezik legitimációval, gyakran alkalmazza hatalma fenntartása (vagy területének ellenőrzésének) érdekében az erőszakot, hogy érvényesíthesse akarátát. Az erőszak alkalmazásának lehetőségéről és jogosságáról, egyébként politológiai, de akár filozófiai területeken nincs megegyezés. Abban az esetben viszont, ha az adott erőcentrum hosszútávon alkalmazza az erőszakot, azzal csak saját (későbbi) legitimációs lehetőségét és mozgásterét öröli fel. Lásd: GYÁNI 2007. 40–41.

²² TOMKA 2023b 79.

²³ MAKÓNÉ 2010. 174.

szabályozása már az első világháborút megelőző években megkezdődött Európa országaiban,²⁴ azonban nemzetközi szabályozására csak 1949-ben került sor.²⁵ Az internálás mellett a túszejtést is ebbe a kategóriába lehet sorolni, azzal a markáns különbséggel, hogy korszakunkban egyáltalán nem voltak jogi keretei, nemzetközi szabályozása pedig csak 1979-ben történt meg.²⁶

2.1. Az első világháborút követő erőszak Közép–Európában

A Központi Hatalmak első világháborúból vesztesen kikerülő, illetve széthulló államaiban, a frontról hazatérő katonák körében, a korábbi hierarchia teljesen felbomlott.²⁷ Nem volt már meg az a struktúra, ami korábban féken tudta tartani a militarizált tömeget. Ebből szinte egyenesen következett a háború elvesztésének tényével „karöltve”, ezeknek a katonáknak a randalírozása, akik – Ormos Mária szavaival élve – úgy érezték, „feleslegesen töltötték az előző négy évet a lövészárkokban”.²⁸ Ezt a rendkívül fluktuált helyzetet csak tovább tetézte, hogy ezek a katonák alulról szerveződő, ekkor már paramilitárisnak, vagyis „félkatonainak” tekinthető csoportokba tömörültek és saját terveik, elképzeléseik megvalósítását tűzték ki célul.²⁹ A háború elvesztésének ténye mellett, az azzal kapcsolatos elégedetlenségek,³⁰ az „önálló” útra tért katonák és nem utolsósorban az ekkoriban gyorsan terjedő radikális nézetek, mint például a kommunizmus, együttesen eredményezték a közhangulat gyors és folyamatos radikalizálódását, ami még csak tovább erősítette az erőszaknak a mindennapok részévé

²⁴ Magyarországon az internálás jogi szabályozására több törvény és rendelet útján került sor. A folyamat legfontosabb állomásai: 1912. évi LXIII. tv.; 1912. évi LVIII. tv.; 1914. évi L. tv.; 10962/1915. sz. BM rendelet. Erről részletesen lásd: HOLOPCEV–IRHA 2003. 13–15.

²⁵ Ez az 1949. augusztus 12-én elfogadott genfi egyezményt jelenti.

²⁶ A Túszzedés Elleni Nemzetközi Egyezményt 1979. december 18-án fogadták el New Yorkban (Magyarország 1987-ben csatlakozott hozzá), ami bűncselekménynek minősítette, sőt napjainkban leginkább a háborús bűnök között találjuk meg.

²⁷ Felbomló államok voltak az Osztrák–Magyar Monarchia és az Oszmán Birodalom, illetve jelentős transzformáción ment át Németország. Az ilyen mértékű változások a Központi Hatalmak közül csak Bulgáriát kerültk el.

²⁸ Ormos Mária a *Magyarország Története* című televíziós ismeretterjesztő sorozatban tette idézett kijelentését, a 34. epizódban. Lásd: Nemzeti Audiovizuális Archivum <https://nava.hu/id/982764/> (utolsó letöltés: 2024. 05. 27.)

²⁹ GERWARTH 2016. 17–18. – Ezek a csoportok gyorsan egészültek ki olyan, 1918-ban már nagykorú fiatalokkal, akik nem harcoltak az első világháborúban és éppen ezért úgy érezték, hogy „kimaradtak a kötelességből” és így most veszik ki a részüket a haza szolgálatából. Az ő körükben nagyobb arányban volt megfigyelhető a szélsőségekre való fogékonyság.

³⁰ Itt fontos megjegyezni, hogy az általános elégedetlenség nem csak a vesztes államokban volt megfigyelhető. Erre nagyon jó példa Olaszország, ahol ennek következtében szintén adottak voltak a feltételek az alulról szerveződő csoportok kialakulásának és erőszakos tevékenységüknek. Ez végül Mussolini rövid időn belüli hatalomátvételéhez vezetett már 1922-ben.

válását.³¹ A fizikai erőszak gyakorlati megjelenése eltérő volt az egyes országok között, de még országokon belül is jelentős eltérésekkel találkozhatunk.³²

A háború után az összeomló Osztrák–Magyar Monarchia területén egy hatalmi vákuum keletkezett, melynek betöltéséért az előbb említett csoportok (és természetesen állami szereplők is) küzdöttek egymással, így gyakorlatilag egy csatatérre változtatva a területet. Ez az erőszakzóna így a Monarchia területével volt átfedésben. A térségbe benyomuló Olaszországtól (Trieszt, Isztria stb.), a Nyugat–Balkánon át, egészen a csehszlovák térségig terjedt, magába foglalva a román területeket is.³³ Ebben a hatalmas zónában voltak az általános tendenciától eltérően alakuló területek is, ezek jellemzően a régi Monarchiával ellenséges viszonyban álló államok által, annexiós céllal megszállt területek voltak. Kettő ilyen sarkalatos területet említenék: a románok és a szerbek által megszállt területek.³⁴ Ezen régiók azért tekinthetők különleges helyzetűnek, mivel itt nem jelent meg a vörös- és fehérterror egymásutánisága, valamint jellemző volt a megszállók elcsatolási törekvése, ami az impériumváltásokban, vagyis a magyar közigazgatás szisztematikus lebontásában érhető tetten. A következőkben az 1918 novemberében szerb megszállás alá került Baranya vármegyének a helyzetén mutatnák be két eddig fel nem tárt erőszakalkalmazási eszközt, illetve azt, hogy ezek a jelenségek hogyan illeszkednek az előbb felvázolt „mátrixba”.

2.2. Baranya szerb megszállás alá kerülése

2.2.1. Padova és Belgrád

1918 őszére az Osztrák – Magyar Monarchia a vesztesek oldalán fejezte be az első világháborút. Az elhúzódó háború, a nemzetiségi feszültségek és a Monarchia kisebbségeinek, valamint anyaországaiknak tett ígéretek hatására a birodalom 1918 októberének végére felbomlott. Ennek az „oszladozó” birodalomnak a nevében írta alá, 1918. november 3-án Viktor Weber a padovai fegyverszünetet.³⁵ A szerződés rendelkezett a hadsereg leszereléséről, infrastrukturális kérdésekről, de még a német csapatoknak a Monarchia területéről történő 15 napon belüli

³¹ GERWARTH 2018. 74.

³² Az 1918 ősze folyamán lezajlott forradalmak (Berlin, Bécs, Budapest) után eltérő módon alakult az erőszak megjelenése ezekben az országokban. Ausztriában sokkal békésebb körülmények között zajlottak az események, mint Németországban vagy Magyarországon (lásd például: kommunista kísérletek minkét országban). Az egymást váltó rendszerek által gyakorolt erőszak intenzitásáról, áldozatainak számáról ma sincs egységes álláspont a történeti kutatók körében.

³³ NEWMAN 2018. 186.

³⁴ A vizsgált időszakban az ország legnagyobb része román megszállás alatt állt. Ezeken a területeken is megfigyelhetők különböző erőszakos cselekmények a megszálló csapatok részéről. Erről részletesen lásd: MAROSVÁRI 2024.

³⁵ ORMOS 2020. 15.

kivonásáról is.³⁶ Az előírt rendelkezéseket Ausztria és Magyarország már külön hajtották végre.³⁷ Viszont több más fontos – elsősorban Magyarország szempontjából fontos – kérdést nyitva hagyott maga mögött. A baranyai térség szempontjából azt, hogy az ország déli irányú határvonalainak kérdését rendezetlenül hagyta, a balkáni szerb–francia csapatokra a rendelkezések nem terjedtek ki.

A kialakult helyzet komoly erőpróba elé állította a frissen megalakult Károlyi-kormányt. Antant nyomásra – leginkább Franchet d’Esperey francia tábornok követelésére – az új magyar kormány határozatot hozott a délszláv erőkkel való újabb fegyverszünet tárgyalások megkezdéséről. A Belgrádba érkező magyar delegációt Károlyi Mihály miniszterelnök és Jászi Oszkár nemzetiségekért felelős tárcanélküli miniszter vezették.³⁸ A demarkációs vonal kijelölésénél Szerbia ragaszkodott saját elképzeléseihez, a Barcs–Pécs–Bátaszék–Baja–Maros vonalhoz, melyet egy Párizsból érkezett távirat elhallgatásával el is tudtak érni.³⁹ A szerződést a magyar fél részéről végül Linder Béla hadügyminiszter írta alá 1918. november 13-án. Ez belgrádi katonai konvenció néven vonult be a történeti köztudatba. A 18 pontból álló egyezmény szintén kikötötte a magyar haderő leszerelését, az országnak az új demarkációs vonaltól délre eső részének kiürítését, ugyanakkor nagyon fontos, hogy kikötötte a közigazgatás magyar kézben hatását, ami a későbbiekben egy sarkalatos kérdés lett. A szerb erők már a konvenció aláírása napján elindultak a demarkációs vonal irányába és megszállták Zombort és Szabadkát,⁴⁰ november 15-én bevonultak Pécsre és Mohácsra is.⁴¹ November 15-én elérték Baja városát is.⁴²

2.2.2. Impériumváltás Baranyában

A Károlyi Mihály vezette új magyar kormányzat már a fegyverszüneti egyezmények aláírása előtt megpróbálta kiépíteni hatalmi bázisát Baranyában. 1918. október 31. és november 1. folyamán alakult meg a Nemzeti Tanács Pécsen, ami csatlakozott az országos szervezethez.⁴³

³⁶ ORMOS–MAJOROS 2003. 248.

³⁷ HORNYÁK 2004. 12.

³⁸ HORNYÁK 2004. 15.

³⁹ HORNYÁK 2004. 16. – Még Franchet d’Esperey tábornok távollétében érkezett egy távirat Párizsból, melyben azt kérték, hogy ezt a fegyverszünetet is a padovai feltételekkel kössék meg. A szerb vezérkar azonban ezt csak a fegyverszünet aláírása után tudatta a tábornokkal.

⁴⁰ MNL BaVL XIV. 60. 3. d. VI. k. (1918. nov. 14.)

⁴¹ NAGY–LŐRINCZ 2018. 45.

⁴² A FELSZABADULÁS... 1931. 93.

⁴³ SZLANYINKA–VONYÓ 2022. 469. – A pécsi Nemzeti Tanács a Függetlenségi- és 48-as Párt, a Magyarországi Szociáldemokrata Párt, valamint a Polgári Radikális Párt helyi politikusaiból alakult meg. 1918. november 1-jén tartott népgyűlésükön közfelkiáltással választották a Tanács elnökévé dr. Doktor Sándort, titkárává dr. Hajdu Gyulát.

Ezzel párhuzamosan Baranya-szerbe alakultak meg a Nemzeti Tanácsok.⁴⁴ Ezek a próbálkozások viszont hamar elhaltak a szerb csapatok 1918. november 13-ától kezdett bevonulásával, bár a köztisztviselők még a helyükön maradtak, sőt a Károlyi-kormány frissen kinevezett képviselői is elfoglalhatták hivatalukat.⁴⁵ A belgrádi katonai konvenció értelmében a közigazgatás magyar kézen maradt, de a szerbek hamar elkezdték az élet minden területét az ellenőrzésük alá vonni. 1918. november 22-én még a Károlyi-kormány kinevezte Oberhammer Antalt Pécs, és dr. Kerese Györgyöt Baranya kormánybiztosának.⁴⁶ Ezzel párhuzamosan a megszállók feloszlatták a Nemzetőrséget, korlátozták a vasúti forgalmat, rekviráltak és a hadseregre támaszkodva elkezdték korlátozni a magyar közigazgatás működését. A közigazgatás gyakorlati átvétele előtti egyik utolsó lépés a cenzúra bevezetése volt, ami nem csak a sajtó, hanem a postaforgalom korlátozását is jelentette,⁴⁷ továbbá minden rendezvényt előre le kellett jelenteni.⁴⁸

Hamar nyilvánvalóvá vált, hogy a megszállók célja Baranya elcsatolása az újonnan formálódó délszláv államhoz. Ennek elérése érdekében építették le a magyar közigazgatás, mely folyamatnak két sarkalatos eseményét emelném ki. Az első ilyen fordulóponthoz 1918. november 25-én került sor, amikor az újvidéki szerb nemzetgyűlés kimondta Baranya, Bácska és a Bánát elszakadását Magyarországtól és csatlakozását a Szerb Királysághoz.⁴⁹ Valamint – részben ennek a folyamatnak a levezetésére és ellenőrzésére – létrehozták a *Narodna Uprava* nevű hivatali szervet.⁵⁰ Ezekkel az intézkedésekkel a helyi lakosság ellenállását váltották ki, valamint az ekkor még magyar kézben lévő közigazgatás hátráltatta a *Narodna Uprava* intézkedéseinek végrehajtását.⁵¹ A második fordulóponthoz pedig Vladislav Pandurović⁵² kormánybiztos-főispánná történő kinevezése, 1919. január 17-én (gyakorlati beiktatására január 27-én került sor). Pandurović nevéhez fűződik az impériumváltás gyakorlati levezénylése, a hivatali gárda

⁴⁴ GYÁNTI é. n. 1.

⁴⁵ GYÁNTI é. n. 1–2.

⁴⁶ PÉCS–BARANYA 1928. 36.

⁴⁷ BODOR 2020. 34–35.

⁴⁸ GYÁNTI é. n. 2.

⁴⁹ Ezen a gyűlésen Baranya vármegyét senki nem képviselte. A területek de jure csak a Szerb Királysághoz tudtak csatlakozni, hiszen a Szerb–Horvát–Szlovén Királyság csak 1918. december 1-jén alakult meg.

⁵⁰ „Nemzeti Igazgatóság”. Ez a szerv tekinthető az újvidéki nemzetgyűlés végrehajtójaként, és az elszakított területekért felelős hivatalként.

⁵¹ A lakosság tiltakozásának egyik legjelentősebb eseménye, az 1918. december 2-án, a pécsi Nemzeti Casinóban tartott gyűlés, melyen a megjelentek (leginkább a helyi társadalmi–politikai elit) elfogadtak egy tiltakozó nyilatkozatot, amiben ellenzik Pécs és Baranya vármegye elcsatolását, elsősorban történeti és etnikai elvekre hivatkozva. Ezt részletesen lásd: a következő fejezetekben.

⁵² Nem véletlenül esett a szerbek választása Pandurovićra. Jól ismerte a pécsi–baranyai viszonyokat, az első világháborút megelőző időszakban a pécsi hadapródiskola főhadnagy-tanára volt.

lecserélése. Kijelentette, hogy a *Narodna Uprava* határozatainak végrehajtásáért kész akár fegyveres erőszakot is alkalmazni.⁵³

Összességében elmondható, hogy a megszálló szerb csapatok már 1918. novemberétől kezdődően átvették a közigazgatás ellenőrzését, amivel hosszútávú céljukat, vagyis Baranya vármegyének az új délszláv királysághoz történő csatolását kívánták elérni. A magyar közigazgatás nem teljesítette az utasításokat, valamint a civil lakosság körében is jelentős ellenállás bontakozott ki, ami miatt – elsősorban a közigazgatás és a helyi politika szereplői – a megszállók „célkeresztjébe” kerültek. Így már az impériumváltás kezdetével párhuzamosan teret nyertek a jelenleg vizsgált erőszakos cselekmények (a túszejtések és internálások), melyeket a szerbek nyomásgyakorlás céljából alkalmaztak a térségben.

3. Terminológia és elmélet

Baranyában a megszállás idején rendszeresnek számítottak az itt vizsgált jelenségek. A megszállók célja ezekkel elsősorban a lakosság megfélemlítése, a rendfenntartás, valamint a céljaikra ártalmas és/vagy az ellenállásban valamilyen formában résztvevő személyek ellenőrzés alá vonása volt. A két vizsgált jelenség bizonyos szempontból hasonlít egymásra, azonban olyan alaptételekben különböznek, amik miatt érdemes egymástól elkülönítve tárgyalni őket. A rendelkezésre álló források alapján azt a következtetést vontam le, hogy nem feltétlenül végrehajtási módokban, vagy a cselekmény jellegében kell keresni a különbségeket, hanem elsősorban az elrendelés indoka volt a meghatározó. Fontos azt is kiemelni, hogy ezek a jelenségek folyamatosan rezonáltak a rendkívül gyorsan változó nemzetközi viszonyokra,⁵⁴ valamint a helyi lakosság viselkedésére.

3.1. A túszejtések

A túszejtés egy történelmi kategóriának tekinthető, gyakorlatilag már az ó- és középkortól kezdődően találkozhatunk a jelenséggel.⁵⁵ Ha definiálni szeretnénk, akkor a következőképpen tudjuk egyszerűen meghatározni: túszejtést követ el az a személy, aki egy másik személyt (túszt) szabadságjogaiban korlátoz, illetve ez időszak alatt további retorziókkal sújtja, fenyegeti (az életét fenyegeti, fizikailag bántalmazhatja stb.) Ezt az állapotot addig tartja fenn, amíg egy

⁵³ SZÜTS 1991. 24.

⁵⁴ A korabeli nemzetközi viszonyok gyors változásával a megszállók mozgástere is folyamatosan változott. Így mindig az aktuális lehetőségekhez képest igyekeztek ezeket alkalmazni a céljaik elérése érdekében.

⁵⁵ TARCZAI 2007. 685.

harmadik félre (jellemzően ez egy személyek felett álló jogi személy: mint például egy közösség, adott esetben állam) az akaratát rá nem tudja kényszeríteni.⁵⁶ A korabeli nemzetközi jog ugyan nem rendelkezett a túszejtésről, azonban a modern konfliktusokban és háborúkban (mint például az első világháború) már igen is jelen volt. A modern konfliktusok velejárója volt az ellenség pszichológiai befolyásolása is⁵⁷ – amely gyakorlatba a túszejtés is beilleszthető, mint kényszerítésre vagy nyomásgyakorlásra alkalmas eszköz.⁵⁸ A 20. század második felében egyre jellemzőbbé vált a jelenség, ami napjainkra már szinte egyenesen a terrorizmussal fonódott össze. Nemzetközi szabályozására az 1979. december 18-án New Yorkban elfogadott Túszszedés Elleni Nemzetközi Egyezmény elfogadásával került sor, ami már bűncselekménynek minősítette, sőt napjainkban egyenesen a háborús bűnök között találjuk meg.

A baranyai túszejtések vizsgálata elsősorban Visy László naplója, a korabeli sajtóanyagok és az említett korabeli kiadványok alapján történt. A forrásadottságok miatt elsősorban pécsi túszejtések jár körbe a dolgozat. A túsznak kijelölt személyek azonosítását több szempont szerint végeztem el. Ki volt a tús? Mi volt a foglalkozása, titulusa, amin keresztül a helyi társadalomban betöltött pozíciója is vizsgálható. Miért lett tús? A megszállók ezt az eszközt többségében nem konkrét indokokért rendelték el, hanem a kollektív büntetés elve mentén igyekeztek minél több rétegből túszoikat kijelölni, amivel féken tudták tartani a lakosságot (ellenállásban részt vett túsznak nyilvánított személyek is vannak természetesen). Illetve még szempont volt a túszejtés időpontja és időtartama is. A megszállók több hullámban ejtettek túszoikat, a dolgozatban kettő ilyen nagyobb periódus kerül bemutatásra.

3.2. A valjevói internálások

Az internálás kapcsán általánosságban azonnal a 20. század totalitárius államainak gyakorlatára, a második világháborúra és az azt követő rendszerekre gondolunk, holott már az első világháború idején is jelentős mértékben alkalmazták.⁵⁹ Ha definiálni kívánjuk ezt a fogalmat is, azt a következő képpen tehetjük: az adott hatalom, egy általa kijelölt helyen (például internálótábor, de ez nem szükségszerű) számára veszélyes, kártékony, ellenséges személyeket katonai vagy rendőri ellenőrzés alatt tart, melynek elrendelése jellemzően hadi vagy politikai célokat szolgál. Ez a gyakorlat a háború idején zajlott hadifogolyejtésből táplálkozik, melynek

⁵⁶ A definíció megfogalmazásában az 1979-es Túszszedés Elleni Egyezmény fogalmi keretét vettem alapul.

⁵⁷ TOMKA 2023b 80.

⁵⁸ TARCZAI 2007. 685.

⁵⁹ MAKÓNÉ 2010. 174.

jogi kereteinek módosításával, már saját állampolgárai ellen is be tudta vetni az állam.⁶⁰ Az internálás egyik fontos különbsége a túszejtéshez képest, hogy már a korban is voltak jogi keretei. Európa országaiban már az első világháború előtt születtek törvények ezzel kapcsolatban. Az internálás magyar törvénykezésének előzményei⁶¹ után fontos kiemelni az ezekre építkező 4352/1920. számú BM rendeletet, ami leginkább a Tanácsköztársaságban részt vállalt személyekre szabta ezt az intézkedést.⁶² A valjevói internálások jogi keretei azonban tartogatnak még nyitott kérdéseket. A felsorolt és megjelölt intézkedések a magyar jogalkotás termékei, melyeknek érvényesülése kérdéses a megszállt Baranya területén, ami a szerb narratíva szerint ráadásul egy elcsatolt terület.⁶³ A jogi keretek értelmezését tovább bonyolítja az imént említett magyar rendelet, ami kimondja, hogy „*a megszállás alatti területeken illetékes lakosság külföldinek nem tekinthető.*”⁶⁴ Vagyis minkét fél a sajátjaként tekintett Baranyára.⁶⁵ A magyar törvényekkel párhuzamos, esetleges szerb törvények feltárása még a kutatás előtt áll.

A valjevói internálások vizsgálata Visy László, Fischer Béla, Ete János ego-dokumentumai, valamint szintén korabeli sajtóanyagok bevonásával történt. A beazonosított Valjevóba internált személyek száma a jövőben növekedni fog, ugyanis a folyamatos forrásfeltárás következtében további internáltak beazonosítására van lehetőség. Itt is hasonló kérdések mentén zajlott a kutatás: ki volt az internált személy? Milyen pozíciót töltött be; illetve mettől meddig volt Valjevóban.

⁶⁰ PAKSY 2017. 169.

⁶¹ 1912. évi LXIII. tv; 1912. évi LVIII. tv; 1914. évi L. tv; 10962/1915. sz. BM rendelet stb.

⁶² RENDELETEK TÁRA 1920. 674.

⁶³ Lásd az újvidéki szerb nemzetgyűlés és a Narodna Uprava rendelkezéseit.

⁶⁴ RENDELETEK TÁRA 1920. 675. – 4352/1920. sz. BM rendelet 1. §. A rendelet ezen meghatározását abból a szempontból is értelmezhetjük, hogy Baranyában jelentős kommunista emigráció volt, akik a Tanácsköztársaság bukása után szivárogtak át a megszállt területre.

⁶⁵ Ebben a kérdésben kulcsfontosságú az 1920. június 4-én aláírt trianoni békeszerződés, mely Baranya vármegye területének jelentős részét Magyarországnak ítélte (kivéve a dárdai járást). Így az aláírás utáni időszakban Magyarország narratívája kell legyen az irányadó. A gyakorlatban azonban azt láthatjuk, hogy ennek érvényesülésére csak a többszöri antant-felszólítás után, a területről távozó szerb csapatok kivonulása (1921. augusztus) után került csak sor.

4. Túszejtések a megszállt Baranyában

4.1. A megszállás alatti túszejtések általános jellemzői

Az eljárásnak két jellemző formája is volt. A megszállás elején a túsok jellemzően a város területén még szabadon mozoghattak, de azt csak engedéllyel hagyhatták el.⁶⁶ Naponta kétszer jelentkeznük kellett a szerb városparancsnokságnál a Lakits-laktanyában.⁶⁷ A túsok és a lakosság figyelmét felhívták arra, hogy a jövőbeni esetleges rendbontásokért őket fogják felelősségre vonni, amivel a lakosság korábban tartását akarták elérni, hiszen ismert, jellemzően köztisztelen álló személyeket jelöltek ki túsoknak. Ez a lakosság körében rendkívül nagy felháborodást keltett.⁶⁸

1919. február 21-én Temesvárról indult el, a megszállás és az elcsatolás ellen való tiltakozás egy új formája: a lakosság összehangolt sztrájkja.⁶⁹ A sztrájk február 22-én érte el Pécs városát.⁷⁰ Az élet gyakorlatilag majdnem minden területére kiterjedő sztrájk miatt a túszejtés gyakorlata szigorodott. Elkezdtek elszállítani a túsoknak kijelölt személyeket a városból.⁷¹ Az első ilyen eset február 25-én történt, amikor néhány túszt Eszékre szállítottak.⁷² Tehát itt a túsokat már elvitték Pécsről, a demarkációs vonaltól és Baranyától távolabb eső területekre. Eszék egy átmeneti helyszín volt, több más, Péctől jelentősebb távolságra lévő településre is kerültek túsok. A levéltári források és a sajtóanyagok alapján Mitrovicára,⁷³ Zágrábba,⁷⁴ de még Vinkovcára⁷⁵ is kerültek Pécsről túsul ejtett személyek.

Az 1918 és 1921 között tarott szerb megszállás időszakában rengeteg esetben ejtettek túsokat a megszállók az előbb kifejtett módon és indokok alapján, akiknek pontos száma nem meghatározható, elsősorban a források hiányosságai miatt. E dolgozat kereteit is figyelembe

⁶⁶ A kutatás jelenlegi állása szerint, nincs arról információ, hogy bárki kért volna eltávozási engedélyt.

⁶⁷ MNL BaVL XIV. 60. 3. d. VI. k. (1918. dec. 5.)

⁶⁸ Uo.

⁶⁹ A nagy sztrájkról részletesen lásd: FRANKOVICS 1978.

⁷⁰ NAGY 2021. 250.

⁷¹ Itt felmerülhet a kérdés, hogy miért vannak ugyan-úgy külön túsokként kezelve, ha megkezdődnek az elszállítások. Egyrészt az elszállított túsok között több olyan is van, aki nem személyes indok alapján lett kijelölve, hanem a kollektív büntetés elve mentén. Másrészt a szerb hatóságok és a sajtó is folyamatosan túsokként hivatkozik rájuk.

⁷² MNL BaVL XIV. 60. 3. d. VI. k. (1919. febr. 25.)

⁷³ Mitrovica alatt valószínűleg a szerbiai Sremska Mitrovica (Száva-szentdemeter) nevű településre gondolnak. Visy László a naplójában rendszeresen Mitrovica néven emlegeti, ahogyan a sajtó is, bár ott előfordul Slavon Mitrovica névalakban is. Lásd pl.: *Pécsi Napló* 1919. március 13. 1.

⁷⁴ *Pécsi Napló* 1919. március 22. 1.

⁷⁵ *Pécsi Napló* 1919. március 19. 2.

véve, kettő nagyobb túszejtési periódust ismertetek részletesen, melynek kereteiben 40 sikeresen beazonosított túszer kerül bemutatásra.

4.2. Nagyobb túszejtési periódusok a megszállás alatt

4.2.1. A „tiltakozó kiáltvány”

A megszállás tényét is nehezen emésztő pécsi lakosságot megdöbbenették a délszláv állami hivatalos megalakulásakor vázolt célok, és a megszállók impériumváltási törekvései. 1918. december 1-jén az újonnan alakult Szerb–Horvát–Szlovén Királyság elrendelte a szerb megszállás alatti területek annektálását.⁷⁶ Ezen hírek miatt, másnap a pécsi Nemzeti Casinóban gyűlést tartott a város politikai-társadalmi elitje, akik megfogalmaztak és elfogadtak egy kiáltványt,⁷⁷ melyben tiltakoznak Pécs városának és Baranyának a délszláv államhoz történő csatolása ellen, ezt történeti és etnikai elvekre hivatkozva.⁷⁸

A szerb városparancsnokság a kiáltványt a közrend megzavarására alkalmas tényezőként értékelte, ami miatt 1918. december 5-én túszerket jelöltek ki a város jeles polgárainak köréből rendfenntartásra hivatkozva. A kijelölt túszerok a következők voltak: Nendtvich Andor Pécs polgármestere, dr. Tichy Ferenc városi tanácsnok, Türr Mihály gőzmalomtulajdonos, ifj. Hummel Ede gőzmalomtulajdonos, Fischmann Manó magánzó, Hamerli Imre a Pannónia Szálló tulajdonosa, ifj. Fürst Gyula kereskedelmi tanácsos, dr. Hajdu Gyula ügyvéd, szocialista politikus, Hirschler Mór kereskedő, Viasz Béla gyarmatár-kereskedő és Krausz Mór bankár.⁷⁹ A kijelölt túszeroknak naponta kétszer jelentkezniük kellett a parancsnokságnál és a város területét csak engedéllyel hagyhatták el. A felsorolt túszernek kijelöltek ekkor még nem lettek automatikusan letartóztatva. A helyi lakosság körében pánikot váltottak ki az intézkedések.⁸⁰

A túszerokon kívül további embereket idézet be a parancsnok, akiket azzal vádoltak, hogy részt vettek a kiáltvány megfogalmazásában, valamint amellet kampányoltak, hogy minél több pécsi szervezet írja alá és „tegye magáévá” a benne foglaltakat. E vádak alá vonták 1918.

⁷⁶ SZÜTS 1991. 20.

⁷⁷ Az elfogadott kiáltvány teljes szövegét közli: PÉCS–BARANYA 1928. 37–38.: „(...) Pécs városának magyar érzésben teljesen egyöntetű és úgyszólván kizárólag magyar anyanyelvű lakosai vannak, a százalékban alig kifejezhető, szlávul is beszélők (49.822 polgári összlakosból: 688 horvát, 125 szerb) magyarul beszélnek (...)”

⁷⁸ MNL BaVL XIV. 60. 3. d. VI. k. (1918. dec. 2.) – Visy László is ott volt ezen a gyűlésen a Nemzeti Casinóban. Feljegyzése alapján a jelenlevők körében általános jelenség volt az „igazságos békében” és a „Wilsoni elvekben” való csalódottság. „Hát idáig jutottunk. Egy szín magyar, 1000 év óta a magyar állam kötelékébe tartozó város lakosságának attól kell tartania, hogy akarata ellen idegen állam járma alá kerüljön. A Wilson elvek aligha mentenek meg bennünket.”

⁷⁹ MNL BaVL XIV. 60. 3. d. VI. k. (1918. dec. 5.)

⁸⁰ Uo.

december 6-án: Oberhammer Antal kormánybiztost, dr. Doktor Sándor szocialista politikust, dr. Hajdu Gyulát, ifj. Fürst Gyulát és Makay István városi tanácsnokot.⁸¹ Másnap Oberhammert és Doktort elengedték, de beidéztek Tarlós György postatisztet, akinek – Visy László szerint – semmi köze nem volt az ügghöz, csak „rosszkor volt rossz helyen”.⁸² A kiáltvány miatt berendelték 1918. december 10-éig voltak letartóztatva, amikor úgy ítélték meg, hogy ez nem olyan komoly eset és szabadlábra engedték őket.⁸³ Tehát ez az eset a túszkijelölésekkel párhuzamosan zajlott, bár személyi átfedésekkel találkozunk. Ebben Visy szerint jelentős szerepe volt egy új szerb ezredes megérkezésének.⁸⁴

A kutatás által vizsgált első nagyobb túszejtési periódus során tehát összesen 11 személyt jelöltek ki túsznak, akiket minden jövőbeni rendbontásért vagy esetleges lázadásért kívántak felelősségre vonni, ezzel is korábban tartva a lakosságot. Rajtuk kívül további 6 személyt tartóztattak le és hallgattak ki a kiáltványban való részvételért.⁸⁵

4.2.2. A „nagy sztrájk”

1919. január 17-én nevezték ki Vladislav Pandurovićot a megszállt területek élére. Innentől kezdve az ő irányítása alatt zajlottak a vizsgált jelenségek is. A következő túszkijelölések már aznap megkezdődtek (tehát még a sztrájk kitörése előtt⁸⁶), amikor Fischer Béla másodfőjegyző, Blaskovich Iván főjegyző, Oberhammer Antal, Soós Nándor rendőrfőkapitány, Kenedi Géza rendőrkapitány, Pintér Ferenc árvaszéki elnök, Fábián Jenő postatanácsos, valamint Ruzsinszky Béla, Légárdy Ferenc és Weiser Lajos keresztényszocialista politikusok lettek túsznak nyilvánítva.⁸⁷ Illetve rajtuk kívül azok is, akik már a tiltakozó kiáltvány után lettek kijelölve, vagyis valószínűleg túszt státuszuk fenn volt tartva.⁸⁸ Közülük egyedül Nendtvich Andor jelentett kivételt, akit már 1919. január 29-én kiutasítottak a megszállt területről, mert felelősségre kívánt vonni egy szerb katonát, aki meggyalázta a magyar zászlót a városházán.⁸⁹

⁸¹ Uo. (1918 dec. 6.)

⁸² Uo. (1918. dec. 8.) – A későbbiekben már Tarlós György is túszként volt nyilvántartva, ami a sajtóból derült ki. Hogy már ettől kezdve lett volna kijelölt túszt, az kérdéses. Lásd: *Pécsi Napló* 1919. március 13. 1.

⁸³ Uo. (1918. dec. 10.)

⁸⁴ Visy László nem nevezte meg az új ezredest, de valóban történt személyi változás, ugyanis Cvetić Miloš mellé ide helyezték Stevo Radovanović ezredest 1918. december 7-én. Lásd: PÉCS–BARANYA 1928. 39.

⁸⁵ Dr. Hajdu Gyula a személyi átfedés.

⁸⁶ A sztrájk szerveződéséről a megszállók kémjelentések alapján tájékozódhattak előre. Lásd: PÉCS–BARANYA 1928. 45.

⁸⁷ Uo.

⁸⁸ Uo.

⁸⁹ PÉCS–BARANYA 1928. 46.

1919. február 22-én kezdődött meg a nagy sztrájk Pécsen, melynek keretében a munkások, gyárosok, iparosok, kereskedők, vendéglátósok (stb.) beszüntették a munkát, ezzel is tiltakozva a megszállás, a szerb politikai törekvések és az ezáltal kialakult kilátástalan gazdasági helyzet ellen.⁹⁰ A túsznak kijelölt személyeket a sztrájk kitörésekor már azonnal letartóztatták Oberhammer Antal, Soós Nándor, Kenedi Géza, Pintér Ferenc és Ruzsinszky Béla kivételével.⁹¹ A letartóztatott túszoikat a Frigyes-laktanyában tartották fogva.⁹² A megszállók minden erejükkel azon voltak, hogy a sztrájkot letörjék. A sajtó másnapra közölte Stevo Radovanović ezredes proklamációját, melyben felhívta a lakosság figyelmét arra, hogy vegyék fel a munkát 48 órán belül és álljon helyre a rend. Ellenkező esetben a túszoik az életükkel fognak fizetni.⁹³

Ezek után kezdődött meg az a változás a megszállás alatti túszejtések gyakorlatában, hogy a túsznak kijelölt személyeket elkezdték elszállítani Pécsről, a demarkációs vonaltól távolabb eső területek felé. Ennek nem volt egységes gyakorlata, a forrásokból már-már úgy tűnik, hogy a túszoik között „véletlenszerűen” válogatták, hogy kiket vigyenek el.⁹⁴ A túszoikat több turnusban, több helyszínre vitték, valamint a sztrájk idején több új túszt is kijelöltek. A következőkben három jelentősebb túszszállítást szeretnék ismertetni.

4.2.2.1. Az első turnus: Mitrovica

Visy László 1919. február 25-én számolt be arról „szenzációként”, hogy Fischer Bélát és több túsznak kijelölt társát elszállították Pécsről Eszékre.⁹⁵ A sajtó alapján vele volt még: dr. Hajdu Gyula, Noé János szociáldemokrata politikus, Makay István, Blaskovich Iván, valamint Szabó József, Fábián Jenő és Tarlós György postatisztek.⁹⁶ Őket Eszék érintésével Mitrovicára szállították.⁹⁷ Közülük dr. Hajdu Gyula tért haza elsőként, már 1919. március 10-én, hogy tárgyalhasson a munkásokkal a sztrájkjal kapcsolatban.⁹⁸ A többiek március 13-ára érkeztek

⁹⁰ A szerb megszállás alatti Pécs gazdasági helyzetéről részletesen lásd: KAPOSÍ 2011.

⁹¹ MNL BaVL XIV. 60. 3. d. VI. k. (1919. febr. 22.)

⁹² Uo. (1919. febr. 23.)

⁹³ *Pécsi Napló* 1919. február 23. 1.

⁹⁴ A túsznak kijelölt személyek közül nem mindenkit vittek el Pécsről. A túszoik sztrájk alatti elszállításáról a források ellentmondásosak, valamint ki kell emelni, hogy már akkoriban is rengetek álhír keringett a városban a túszoik hollétével kapcsolatban. Elszállításuk rekonstruálása a hazaérkezésükről beszámoló híradások alapján volt lehetséges.

⁹⁵ MNL BaVL XIV. 60. 3. d. VI. k. (1919. febr. 25.)

⁹⁶ *Pécsi Napló* 1919. március 13. 1.

⁹⁷ MNL BaVL XIV. 60. 30. d. VI. k. (1919. márc. 10.)

⁹⁸ *Pécsi Napló* 1919. március 13. 1.

vissza Pécsre.⁹⁹ Fischer Béla hazaérkezése után számolt be Visy Lászlónak arról, hogy két napot töltöttek Eszéken egy dohos pincében, majd utána kerültek Mitrovicára, ahol egy fogházban raboskodtak.¹⁰⁰ Az első turnus keretében, így 8 fő került el Pécsről.

4.2.2.2. A második turnus: Zágráb és Vinkovce

A túsok második turnusát 1919. március 5-én szállították el Pécsről és szintén, már a sztrájk kezdetekor letartóztatásba került nagyrészüik.¹⁰¹ Ők voltak: Alter László és Kiss Ede MÁV tisztviselők, Lefkovics Ernő üzletvezető-távírdász, Berta István, Zidarics József, Kalán János, Bauer Károly, Szabényi István, Lakatos István, Soós Nándor, Kussinszky Sándor árvaszéki elnök, Fischer Miklós siklósi és Kineth János dárdai főszolgabírók.¹⁰² Őket is Eszékre vitték, ahol egy éjszakát töltöttek a tűzérési laktanyában,¹⁰³ majd onnan Zágrábba, kivéve az utolsó négy felsoroltat, akiket Vinkovcára szállítottak.¹⁰⁴ A zágrábiak egy fogházban voltak, ahol naponta kétórás sétára hagyhatták el a zárkájukat a fogház udvarán. A helyi vasutasok látták el őket ruházattal és élelemmel.¹⁰⁵ A kilenc Zágrábba került tús 1919. március 20-án érkezett vissza Pécsre.¹⁰⁶

A négy Vinkovcára szállított tús először a helyi katonai börtönbe került. A helyi parancsnok, Milutin Zdravković jól bánt velük, amit többször is megjegyzett Soós Nándor, a Pécsi Naplónak adott interjújában.¹⁰⁷ Neki köszönjék, hogy nem vitték őket tovább, illetve azt is, hogy a további napokat egy szállóban tölthették és szabadon mozoghattak Vinkovcén belül.¹⁰⁸ Az oda került túsok 1919. március 25-én érkeztek vissza Pécsre.¹⁰⁹ Így összesítve a második turnus alatt 13 ember került el Pécsről.

⁹⁹ MNL BaVL XIV. 60. 3. d. VI. k. (1919. márc. 13.)

¹⁰⁰ Uo.

¹⁰¹ *Pécsi Napló* 1919. március 22. 1.

¹⁰² Uo.

¹⁰³ *Pécsi Napló* 1919. március 27. 1.

¹⁰⁴ *Pécsi Napló* 1919. március 22. 1. – Azok, akik Zágrábba kerültek nem tudták, hogy a másik négy tús hová lett elszállítva Eszékről. Ez több újságcikkből deríthető ki. Az, hogy miért vitték el őket Vinkovcára, illetve hogy miért pont őket, az egyelőre még kérdéses.

¹⁰⁵ Uo. – ez valószínűleg a két MÁV tisztviselőnek köszönhető.

¹⁰⁶ Uo.

¹⁰⁷ *Pécsi Napló* 1919. március 27. 1.

¹⁰⁸ Uo.

¹⁰⁹ Uo.

4.2.2.3. A harmadik turnus: Zágráb

A harmadik turnus keretében 1919. március 9-én szállították el Szabon István postaigazgatót, dr. Nagy Jenő árvaszéki elnököt és Kreutzer Jenő vármegyei tisztviselőt Zágrábba, ahol a második turnus Zágrábba került tagjaival töltötték együtt a fogságot.¹¹⁰ Velük együtt, tehát 1919. március 20-án érkeztek vissza Pécsre. Így a harmadik turnus keretében még további három személy került el Pécsről.

4.3. A vizsgált túszejtések összesítése

1919. március 14-én dr. Hajdu Gyula és Makay István Belgrádba utaztak tárgyalni a sztrájk ügyében.¹¹¹ Ezek után folyamatosan, ezzel párhuzamosan elkezdtek hazaérkezni az elszállított túszonek Pécsre. A sztrájk megszűnésével párhuzamosan elengedték őket.

A megszállás időszakában rengeteg személyt jelöltek ki túszonek, akik elsősorban a lakosság féken tartása miatt kerültek kiválasztásra, hiszen potenciálisan őket tették felelőssé minden rendbontásért, ami a városban történik. A kutatás a pécsi eseményeket vizsgálta, de vannak források más településeken történt túszejtésekről is, amik e dolgozat keretei között sajnos nem vizsgálhatók.¹¹² A túszonek kijelölt személyek teljes száma nem meghatározható, a dolgozat keretei között 40 túszonek kijelölt beazonosított személy került bemutatásra. A kutatás által vizsgált, Pécsről elszállított túszonek száma 24. Az elszállított túszonek adatait egy táblázatban foglaltam össze (Mellékletek: 1. táblázat).

5. Valjevói internálások a megszállt Baranyában

5.1. Általános jellemzők és az internált személyek

Az előbbieken áttekintett túszejtésektől eltérően, a Valjevói internálások már rendelkeznek minimális szakirodalmi háttérrel, de ez még bőven kevés ahhoz, hogy feltártnak nevezhessük a jelenséget.¹¹³ Az internált személyek száma jelenleg még nem meghatározható, de a folyamatos forrásfeltárásnak köszönhetően egyre részletesebb képet tudunk alkotni róla. A dolgozat 14 már

¹¹⁰ *Pécsi Napló* 1919. március 22. 1.

¹¹¹ MNL BaVL XIV. 60. 3. d. VI. k. (1919. márc. 14.)

¹¹² Példa más településről – Baján 1919. március 28-án jelöltek ki 60 túszonek a város lakosainak köréből. Ahogyan a plakát fogalmaz: „(...) a bajai (...) polgárok minden rétegéből, akiket a tetteseken kívül felelőssé tesz a város lakóinak nyugalmaért, a katonaság és a közigazgatás vezetőinek biztonságaért”. Ez is a véletlenszerűséget, mint túszonekjelölési szempontot sugallja. Lásd: TIM TD 68.61.1

¹¹³ A szerb megszállás alatti valjevói internálásokról szóló tanulmányok: VISY 1999; VÖRÖS 2023.

beazonosított Valjevóba internált személyt jár körül, illetve még pár feltételezett személy került említésre.

Valjevo egy nyugat–szerbiai kisváros, körülbelül 100 kilométerre fekszik Belgrádtól, a Kolubara folyó partján. Stratégiai jelentősége miatt, már az első világháború alatt is heves harcok folytak a település környékén.¹¹⁴ A háborút követő időszakban, viszont már más szempontból volt jelentősnek tekinthető. A Baranyát megszállás alatt tart szerb hatalom, a számára fenyegetést jelentő vagy az annexiós törekvéseket hátráltató (jellemzően a leépített magyar közigazgatás tagjait) személyeket Valjevóba internálta. A megszállt területek több pontjától is kerültek ide emberek: Pécs mellett például Mohácsról, de még Bajáról is. A beazonosított 14 internált személy adatait szintén egy táblázatban foglaltam össze (Mellékletek: 2. táblázat¹¹⁵). A beazonosított személyek három csoportra oszthatók, az alapján, hogy melyik településről szállították el őket Valjevóba. Az internálás ideje alatt Valjevón belül szabadon mozoghattak, és még abban sem gátolták meg őket, hogy a helyi lakossággal érintkezzenek.¹¹⁶ A körülményekhez képest jó viszonyok között voltak, de az ellátásukat (például szállás, étkeztetés) maguknak kellett finanszírozniuk, ami bizonyos esetekben komoly nehézségeket jelentett és személyes hitelfelvételt igényelt.¹¹⁷

Voltak, akik kaptak segítséget hozzátartozóktól, barátoktól. Visy Lászlónak fia 3000 dinárt adott neki az útra, Hamerli József 5000 dinárt tudott összeszedni még az indulás előtt.¹¹⁸ Fischer Béla is tudott pénzt szerezni,¹¹⁹ de útközben mindegyikőjüktől elvették a pénzt, csak fejenként 50 dinár maradhatott náluk.¹²⁰ A mohácsiak közül Ete János már Valjevo felé menet a villányi vasútállomáson kapott 100 dinárt Heller Pál sajtgyárostól, majd a dárdai vasútállomáson Veres Gyulától, volt iskolatársától egy poharat, amit internált társaival együtt közösen használtak az egész úton.¹²¹

¹¹⁴ VÖRÖS 2023. 180.

¹¹⁵ A táblázatot kezdetlegesebb állapotban közli: VÖRÖS 2023 178–179.

¹¹⁶ FISCHER 2006. 188–190; MNL BaVL XIV. 60. 3. d. VI. k. (1920. okt. 4.); KDM HT 83–67. 022.

¹¹⁷ A Valjevóban töltött időszak alatt nem mindenki tudta fedezni saját ellátását. Vojnics Ferenc, Baja polgármestere csak kölcsönből tudta fedezni az internálás okozta kiadásokat, amit személyesen Bethlen Istvántól vett fel, 6420 dinár értékben. Ennek visszatérítéséért a megszállás után kártérítési igényt nyújtott be az Országos Menekültügyi Hivatalhoz, azonban kérvényét elutasították. Lásd: DÉKÁNY 2012. 132.

¹¹⁸ MNL BaVL XIV. 60. 3. d. VI. k. (1920. okt. 4.)

¹¹⁹ FISCHER 2006. 188.

¹²⁰ MNL BaVL XIV. 60. 3. d. VI. k. (1920. okt. 4.)

¹²¹ KDM HT 83–67. 022.

5.1.1. A pécsi internált csoport

A pécsi csoport Fischer Béla másodfőjegyzőt, Fischer Ferenc ügyészt,¹²² Visy László nyugalmazott főispánt és Hamerli József gyártulajdonost foglalja magába. Internálásuk indoka, egy tiltakozó memorandum aláírásában és/vagy megfogalmazásában való részvétel volt.¹²³ 1920. július 26-án letartóztatták Visy Lászlót és Fischer Bélát, majd másnap Hamerli Józsefet és Fischer Ferencet.¹²⁴ A letartóztatást követő bő három hetet a pécsi ügyészségi fogházban töltötték letartóztatásban.

A szerb hatóságok által végzett nyomozás szerint, erőszakkal akartak rávenni embereket, hogy aláírják a tiltakozó memorandumot.¹²⁵ Ez az állítás nem igaz, egy bizonyos dr. Lóránt Lipót panaszolta be őket a szerb parancsnokságnál, aki Fischer Béla megkeresésére nem írta alá a memorandumot.¹²⁶ A zárka, ahol a letartóztatás töltötték nagyon rossz állapotban volt.¹²⁷ Ezért elrendelték, hogy dr. Tolnai Vilmos főorvos menjen el hozzájuk és mérje fel a terepet, aki pedig kérvényezte Visy László áthelyezését a pécsi közkorházba, egészségügyi állapotára hivatkozva.¹²⁸ Mindezek ellenére elhatározták négyük internálását, mely 1920. augusztus 20-án hajnali 4 órakor kezdődött.¹²⁹ A pécsi Főpályaudvarról Eszék, Szabadka, Zimony, Zabrzeje érintésével 4 napi utazás után érkeztek meg Valjevóba.¹³⁰

Visy László már 1920. szeptember 14-én visszaérkezhetett Pécsre, mivel Valjevóban tudott hivatkozni a pécsi közkorházban kapott zárójelentésére. Három társa, viszont csak 1920. október 12-én érkezhettek vissza.¹³¹

¹²² Fischer Ferenc, a Horthy-korszakban nagyívű politikai karriert befutó belügyminiszter, illetve rövid ideig többször megbízott miniszterelnök. Akkor már a Keresztes-Fischer Ferenc névalakot használja.

¹²³ MNL BaVL XIV. 60. 3. d. VI. k. (1920. okt. 4.) – A trianoni békeszerződés Baranya vármegye nagyobbik részét (a dárдай járás kivételével) Magyarországnak ítélte, így annak aláírása után a szerb megszállás egészen egyszerűen jogtalanak számított. Ezért Fischer Béla kezdeményezésére megfogalmaztak egy tiltakozó memorandumot a megszállás ellen, melyet a város prominens polgárai és egyesületei aláírtak.

¹²⁴ Uo.

¹²⁵ Uo. – Ennek tényét Visy László többször is cáfolja.

¹²⁶ VISY 1999. 329. – dr. Lóránt Lipót feljelentése Visy Zoltán tanulmányából derül ki. Visy László ezt a naplójában nem jegyezte fel, így arra következtettek, hogy ők ezzel nem is voltak tisztában. Fischer Béla és Visy László visszaemlékezései alapján az erőszakos aláírásgyűjtés megcáfolható. Viszont mindez ellenére, valószínűleg már csak pusztán a memorandum elkészítésének ténye is elegendő lett volna az internálás elrendeléséhez.

¹²⁷ FISCHER 2006. 188.

¹²⁸ MNL BaVL XIV. 60. 3. d. VI. k. (1920. okt. 4.) – Visy jó kapcsolatban volt az orvossal, nagy tisztelője volt neki. Minden bizonnyal ez is hozzájárult a döntéséhez.

¹²⁹ Uo.

¹³⁰ Uo; FISCHER 2006. 188. – Az utazás éjszakáit jellemzően különböző fogdáknak töltötték, többször hadifoglyok között.

¹³¹ Uo.

5.1.2. A mohácsi internált csoport

A Mohácsról internált csoport tagjai között olyan helyi és környékbeli tisztviselőkkel és politikusokkal találkozunk, akik nem esküdtek fel a szerb impériumra, vagy tisztségükből adódóan olyan hatással voltak a lakosságra, hogy nézeteik (jellemzően „magyar-érzelműség” és egyéb, a megszállás ellen irányuló megnyilvánulások) miatt vár veszélyt jelentettek a megszállásra. Ők voltak: Cseh Gyula darázsi jegyző, Ete János kölkedi jegyző, Kisfaludy Vidor dunaszekcsői jegyző, Margittay Lajos és Németh Károly főszolgabírók, dr. Prakatur Tamás kormánybiztos, ügyvéd,¹³² Schmidt Károly politikus, gyógyszerész¹³³ és Zdillár György földadó-nyilvántartó.¹³⁴

1920. október elején¹³⁵ letartóztatták őket, majd a mohácsi selyemgyárban voltak fogvatartva, ahonnan – akárcsak a pécsi internált csoport – a pécsi ügyészségi fogházba kerültek.¹³⁶ 1920. október 17-én indultak a Főpályaudvarról Valjevóba azon az útvonalon, melyen a pécsieket is vitték. Ete János szerint minél távolabb kerültek Pécestől, annál lazább volt a kontroll felettük. 1920. december 21-én¹³⁷ érkeztek vissza mindannyian „karácsonyi szabadságra”,¹³⁸ ahonnan már nem kellett visszamenniük, mivel internálásukat feloldották.¹³⁹

5.1.3. A bajai internáltak és további feltételezettek

A Bajáról internált személyek tekinthetők a legkevésbé beazonosítottak. Biztosan Valjevóban töltötték internálásukat: Vojnics Ferenc Baja polgármestere,¹⁴⁰ illetve még Bohus Rezső káplán.¹⁴¹ Az ő körülményekhez képesti beazonosítása Fischer Béla és Visy László

¹³² Dr. Prakatur Tamásnak ez már a második valjevói internálása volt. 1920. március 31-én kormánybiztossá történő kinevezés után (Simonyi-Semadam Sándor miniszterelnöksége idején, akivel Prakatur személyes kapcsolatban volt, mivel korábban a miniszterelnök ügyvédi irodájában volt ügyvédbojtár. Lásd: KDM HT 83–67. 001.) 2 hónapra Valjevóba internálták, vagyis körülbelül 1920. május végéig lehetett ott.

¹³³ Schmidt Károly valószínűleg korábban már túsznak is ki lehetett nevezve 1919-ben Mohácson. Nem csak szimplán gyógyszerész volt, hanem alapító tagja volt a Keresztényszocialista Párt mohácsi szervezetének, mely 1918. december 29-én alakult meg. Lásd: A FELSZABADULÁS... 1931. 146.

¹³⁴ KDM HT 83–67. 022.

¹³⁵ A pontos dátum egyelőre ismeretlen.

¹³⁶ KDM HT 83–67. 022.

¹³⁷ *Mohácsi Hírlap* 1923. január 21. 1–2.

¹³⁸ KDM HT 83–67. 022. – Ete János szerint az eltávozást kettő, nevén nem nevezett társának feleségei intézték el a „Vajdasági Minisztériumban”. Itt valószínűleg a Narodna Upravára gondolt.

¹³⁹ Uo.

¹⁴⁰ MERK–RAPCSÁNYI 2007. 17; A FELSZABADULÁS... 1931. 95.

¹⁴¹ Bohus Rezső személyazonossága egyelőre kérdéses. Fischer Béla és Visy László is beszámol róla visszaemlékezésében. Mind a ketten találkoztak is vele és nekik – az ő elmondásuk szerint – római katolikus káplánként mutatkozott be. A visszaemlékezéseik alapján leginkább Vojnics Ferencsel mozoghatott együtt. Ebből arra következtetnék, hogy bajai lenne, de erre semmilyen bizonyíték nem áll a kutatás rendelkezésére. Fischer és Visy is úgy említi, mint „ottani” káplán. Az „ottani” jelző alatt Valjevo kizárható, hiszen maga Bohus is internálva

visszaemlékezésén keresztül végezhető el, mivel találkoztak velük Valjevóban.¹⁴² Visy naplója alapján, tehát az ő internálásuk időtartama is többé-kevésbé betájolható.

A forrásokból azonban az is kiderül, hogy rajtuk kívül még másik is Bajáról kerültek Valjevóba. Az ő esetükben nagyon kevés információ áll egyelőre a kutatás rendelkezésére, így a tény felvetésénél messzemenőbb következtetés nem vonható le. A megszállás elején alakult egy szervezet Baján, a polgári vagyon védelme érdekében. A tagjai: Benkő Sándor nyugalmazott huszárezredes, dr. Kocsis János tanácsnok, Kolozsváry Árpád százados, Losonczy György nevelő, Weisz Nándor helyettes polgármester, dr. Hechtl József rendőrkapitány, Posta Árpád kórházgondnok, Huber Nándor számvevő, dr. Puskás Dezső főjegyző, Koller Dezső tanácsnok, dr. Oltványi István rendőrkapitány, dr. Veselényi Jenő rendőrkapitány.¹⁴³ Az egyesület megalapítása után körülbelül egy évvel voltak az akkor még „megmaradt” tagjai Valjevóba internálva, ahonnan csak 1921 szeptemberében tértek haza.¹⁴⁴

Itt a feltételezett internáltak között még szeretném megemlíteni Szatmáry József vaskúti jegyzőt és Schád (keresztnev ismeretlen) vaskúti rendőrvezetőt.¹⁴⁵ Őket is Visy László és Fischer Béla visszaemlékezéseiből ismerhetjük. Ők is segítettek a pécsieknek Valjevóban, nevezetesen Szatmáry vagy Schád tolmácsolt nekik.¹⁴⁶ A vaskúti jegyzőről még annyi információ van Fischer Bélától, hogy az ő érkezésük előtt 5 héttel érkezett Valjevóba és ott is halt meg Valjevóban vérhasban, 61 éves korában.¹⁴⁷ Ennél több információ róluk sem áll rendelkezésre, így az összegzésbe ők sem kerültek egyelőre bele.

volt, Visy szerint az ő érkezésük előtt 3 hónappal érkezett (tehát ez alapján talán valamikor 1920. május végén). FISCHER 2006. 189; MNL BaVL XIV. 60. 3. d. VI. k. (1920. okt. 4.)

¹⁴² MNL BaVL XIV. 60. 3. d. VI. k. (1920. okt. 4.) – Visy László szerint Vojnics Ferenc közbenjárásának köszönhetik azt, hogy szállóban lettek elszállásolva. „(...) *Az írnok nem intézkedhet, lévén át akart adni bennünket egy börtönörnek, azzal, hogy ne zárja ránk az ajtót, de legyen gondja, hogy az épületből ne távozzunk (...) megjelent hirtelen 2 úr, s magyarul azt kérdezte nemde mi internáltak vagyunk. Igenlő válaszukra az egyik, mint Vojnics Ferenc bajai polgármester, a másik, mint ottani róm. kat. káplán [Bohus Rezső – a szerző] mutatkozott be, s megkérdezvén a mi nevünk s állásunkat, a polgármester szerbül értekezni kezdett az írnnokkal, amint utólag megtudtuk avégett, hogy engedje meg, hogy már ma a vendéglőben aludhassunk [sic!], jóállást vállalva mellettünk, hogy holnap reggel 8 órakor a titkár úrnál jelentkezni fogunk (...)*”

¹⁴³ A FELSZABADULÁS... 1931. 95.

¹⁴⁴ Egy újságcikk ír az 1921 szeptemberében Bajára hazaérkező internáltakról. Nem nevezi nevén az összest, csak néhányat, így még nem határozható meg pontosan közülük kik is voltak Valjevóban. A megnevezettek: Koller Dezső és dr. Kocsis János. Az érkezőket Vojnics Ferenc polgármester köszöntötte.

¹⁴⁵ MNL BaVL XIV. 60. 3. d. VI. k. (1920. okt. 4.)

¹⁴⁶ Visy László szerint Szatmáry, Fischer Béla szerint Schád. Lásd: Uo; FISCHER 2006. 189.

¹⁴⁷ FISCHER 2006. 189. – Fischer Béla leírja, hogy részt vettek Szatmáry József temetésén Valjevóban. 14 internáltról beszél, akik jelen voltak ott. Mivel a mohácsi csoport Fischerék távozása után érkezik, így reális annak a lehetősége, hogy a további feltételezett bajaiak is ott voltak, vagy akár még rajtuk kívül mások is.

5.2. A Valjevóban töltött időszak

Ahogy már az előző fejezetben is szó volt róla, Valjevo területén belül szabadon mozoghattak az internáltak és abban sem voltak megakadályozva, hogy érintkezzenek a helyi lakossággal. A kutatás által vizsgált visszaemlékezések hasonlóan írják le az ott töltött időszakot. A szabadon mozgás, szállóban szállás, saját költségek fedezése, valamint a helyi lakosság udvariassága visszatérő motívum mindegyikben.¹⁴⁸

A városon belüli szabad mozgás mellett, a számontartásuk érdekében, az internáltaknak minden héten vasárnap jelentkezniük kellett a helyi „főispánnál”.¹⁴⁹ Ete János ezt használta ki, amikor megszökött Valjevóból 1920. november 1-jén.¹⁵⁰ Egy muzsikus cigány szekeren ment el Belgrádba és az ottani magyar követségre leveleket és jelentéseket csempészett. Két éjszakát töltött ott, majd viasszökött. Az akcióért 3000 dinárt kapott.¹⁵¹ Ete mellett Vojnics Ferenc és Bohus Rezső is kihasználta a laza ellenőrzést. Ők a pécsiek megérkezése után két nappal „kirándulni” mentek, majd utána nem látták őket többé Valjevóban.¹⁵²

Ete János beszámolt arról is, hogy gyakorlatilag zavartalanul részt tudott venni, az akkor tartott választások alkalmából rendezett kampánybeszédeken. A pártok felszólalásait végighallgatta, sőt – állítása szerint – az egyik párt által rendezett gyűjtésen még adakozott is.¹⁵³

5.3. Az internálások mérlege

Összességében a valjevói internálásokról elmondhatjuk, hogy a laza kontrollnak és a helyi viszonyoknak köszönhetően, a fizikai erőszak nem volt gyakorlatilag jelen, valamint a körülmények is barátságosnak tekinthetők (egy átlagos internáláshoz képest). Ez nagymértékben volt köszönhető a helyi lakosság hozzáállásának.¹⁵⁴ A rendelkezésre álló

¹⁴⁸ MNL BaVL XIV. 60. 3. d. VI. k. (1920. okt. 4.); KDM HT 83–67. 022; FISCHER 2006. 188–190.

¹⁴⁹ Uo.

¹⁵⁰ KDM HT 83–67. 022.

¹⁵¹ Uo. – Ete maga is azt állította, hogy veszélyes út volt és nem vállalt volna el többet. Megbízója, valamint a csempészett anyagok tartalma ismeretlen.

¹⁵² Visy és Fischer is megjegyezte, hogy a helyi elbeszélések szerint Vojnics és Bohus Magyarország irányába távoztak és átszökhettek a demarkációs vonalon. Csak egy héttel később vették észre a hatóságok, hogy eltűntek. Ezután szigorítottak az internáltak őrzésén, ennek módja azonban ismeretlen. Vojnics Ferenc a megszállás után visszakerült a bajai polgármesteri székbe. Lásd: MNL BaVL XIV. 60. 3. d. VI. k. (1920. okt. 4.); FISCHER 2006. 189.

¹⁵³ MNL BaVL XV. 51. 15. d. 394. – Itt érdemes megjegyezni, hogy Ete János értette a szerb nyelvet, hiszen 1906 és 1908 között Darázson, ahol megtanulta a sokac nyelvet. Ez nem volt elmondható például Visy Lászlóról, aki tolmácsokra szorult többször is, de ez a naplójában leírt délszláv szavak rossz és fonetikus írásmódjából is kikövetkeztethető.

¹⁵⁴ FISCHER 2006. 190. – Fischer Béla leírta, hogy a helyiek közül sokan voltak hadifoglyok Magyarországon az első világháborúban. Ott velük sem bántak túlzottan kegyetlenül, így ők is barátságosan viszonyultak hozzájuk.

forrásokból az is kiderül, hogy a fogvatartás körülményei folyamatosan lazultak, minél messzebb kerültek az internáltak az otthonaiktól.¹⁵⁵

Így a körülményekhez képest elég plasztikusan ábrázolható valjevói viszonyokból arra következtetek, hogy ezeknek az internálásoknak nem is, mint büntetés-végrehajtási intézkedés lehetett az elsődleges célja, hanem leginkább az, hogy az internált személyek messze legyenek otthonuktól, ahol aktív szerepet vállaltak a szerb megszállás és az ő céljaik hátráltatásában – hiszen is volt az internálás „hivatalos” indoka. Mindezek mellett azt is meg kell jegyezni, hogy a korabeli, valamint a megszállás után keletkezett sajtóbeszámolók nincsenek összhangban a valjevói internálások valódi körülményeivel, hanem jellemzően „börtön”, „vész”, „tyrannizmus” jelzőkkel illetik.¹⁵⁶

6. Összegzés és következtetések

A kutatás által vizsgált nyomásgyakorlási eszközök jól beilleszthetők azokba a korabeli nemzetközi folyamatokba, melyek az első világháborút követő közép-európai viszonyokat jellemezték. Gondoljunk csak a John Paul Newman által felvázolt, az Osztrák–Magyar Monarchia területén kialakuló új erőszakzónára. A háború következtében felbomló birodalom romjain létrejövő új „nemzetállamok”¹⁵⁷ egymással is versengve próbálták kiépíteni hatalmi területüket, amely helyzetet csak rontottak a különböző katonai és paramilitáris alakulatok tevékenységei, nem is beszélve a szélsőséges eszmék rohamos terjedéséről. Ezek együttesen adtak teret az erőszak folytatásának a fegyverszüneti egyezmények aláírása után is, valamint a frontvonalak helyett, a régi háttérországba helyeződött át ennek súlypontja.

A Pécs–baranyai térség 1918 novemberében szerb megszállás alá került, akik minden erejükkel megpróbálták elszigetelni a területet Magyarországtól annak érdekében, hogy az újonnan megalakuló délszláv államhoz csatlakozhasson. A fegyverszüneti egyezmény pontjainak

Általánosítás ez alapján a szerb hadifoglyok magyarországi helyzetéről természetesen nem vonható le. A szerbek első világháborús hadifogságáról részletesen lásd: GORCSA 2023.

¹⁵⁵ MNL BaVL XIV. 60. 3. d. VI. k. (1920. okt. 4.); KDM HT 83–67. 022; FISCHER 2006. 188–190.

¹⁵⁶ Az előző fejezetekben már említett cenzúra miatt sok beszámoló csak a megszállás után tudott nyomtatásban megjelenni. 1931-ben a megszállás végének 10. évfordulója alkalmából is újból előszeretettel cikkeztek a különböző lapok e témában. Az internált személyek nagyrésze jelentős politikai karriert futott be a Horthy-korszakban, valamint az ellenállás „mintaalakjává” váltak a megszállás utáni években. A valjevói internáltakról szóló újságcikkek a teljesség igénye nélkül: *Az Est* 1921. szeptember 2. 2; *Mohácsi Hírlap* 1923. január 21. 1–2; *Mohácsi Hírlap* 1931. augusztus 31. 8; *Friss Újság* 1920. július 17. 2; *Kis Újság* 1921. szeptember 14. 2.

¹⁵⁷ Érdemes elgondolkodni azon, hogy a háború utáni újjáépítés és béketeremtés egyik elsődleges célja a nemzetállamok és a népek önrendelkezésének megteremtése volt, azonban ha megnézzük a közép-európai térség új „nemzetállamnak” kikiáltott országait, szinte egyikről sem mondhatók el ezen elveknek az érvényesülései. Lásd: Lengyelország, Románia, Csehszlovákia vagy akár éppen a Szerb–Horvát–Szlovén Királyság etnikai viszonyait.

felrúgásával megkezdődött a közigazgatás szerb kézbe történő átvétele, amivel párhuzamosan az ez ellen fellépő és tiltakozó lakossággal szembeni erőszakos cselekmények is teret nyerhettek. Ezen vizsgálat alá vont erőszakos cselekmények – vagyis a megszállás alatti túszejtések és valjevói internálások – a megszállók nyomásgyakorlási eszközeiként értékelhetők, melyeket politikai céljaik eléréséért vetettek be.

A túszejtések egyik legfontosabb célja a lakosság megfélemlítése és kontroll alatt tartása volt, hiszen legtöbbször nem egyenként elkövetett konkrét cselekményekért lettek felelősségre vonva, hanem a Pécssett lezajló és a megszállás ellen irányuló akciókért, illetve bármilyen rendbontásért a „kollektív büntetés” elve alapján. A megszállás elején a túszt státusz még nem jelentett azonnali letartóztatást, valamint a város határain belül szabadon is mozoghattak. Ez a gyakorlat viszont gyorsan megváltozott a helyi viszonyokra rezonálva, melynek fő kiváltója az „1919-es nagy sztrájk” volt. Ezzel megindult a túsztok letartóztatása, sőt elszállítása is, Mitrovica, Zágráb és Vinkovce irányába. A feltárt források alapján arra következtetnek, hogy ezeken a helyeken a túsztoknak a helyzete a helyi őrőrszervek jóindulatán múlt. Arról, hogy az elszállítást, vagy általánosságban a túszejtés alatt fizikai erőszak érte volna-e a túsztokat, nincsenek bizonyítékok. Túszejtések a sztrájk utáni időszakban is előfordultak, de már kisebb intenzitással. A kutatás elsősorban a pécsi túszejtéseket vizsgálta, de a forrásokból kiderül, hogy máshol – mint például Baján vagy Mohácson – is előfordultak ilyen esetek.¹⁵⁸ A nemzetközi helyzet folyamatos átrendeződésével¹⁵⁹ a megszállók mozgástere és lehetőségei is folyamatosan változtak. Ezekkel párhuzamosan a nyomásgyakorlás eszköze is változott, egyre inkább áttértek a valjevói internálás alkalmazására.

A valjevói internálások legfontosabb különbsége a túszejtésekhez képest, hogy mindenkinél egyéni vádak és indokok alapján rendelték el, illetve hogy ennek a jelenségnek valamiféle jogi gyakorlata és háttere már a korban is létezett. Az indokok jellemzően a megszállás ellen való szervezkedés, illetve a közigazgatás szereplőinek az eskütétel megtagadása és a munka fel nem vétele volt. A nyugat-szerbiai Valjevóba internáltak fogva tartásuk idejét – egy átlagos internáláshoz képest – jó körülmények között és laza kontroll alatt töltötték, melynek meg is lettek a következményei.¹⁶⁰ Ezek alapján azt a következtetést vontam le, hogy elsősorban nem büntetés-végrehajtási szempontból kell a célokat keresni. Valószínűleg

¹⁵⁸ Ezek feltárása további kutatásokat igényel, amit a jövőben mindenképpen szeretnék folytatni.

¹⁵⁹ Lásd például: a háború utáni helyzet lassú, de folyamatos konszolidálódása, illetve a Baranyai viszonyok szempontjából a trianoni békeszerződés aláírása.

¹⁶⁰ Lásd például: a valjevói szökési eseteket.

a fő szempont az volt, hogy ezek az emberek ne hátráltassák az annexiós folyamatot. Persze rengeteg múltott itt is az ottani lakosság hozzáállásán, viselkedésén.

A vizsgált két nyomásgyakorlási eszköz hatálya alá esett személyek mind a helyi politikai-gazdasági elit¹⁶¹ tagjai közül kerültek ki. A túsznak kinevezett, vagy Valjevóba internált közigazgatási szereplők között a szakmai ranglétra majdnem minden elemével találkozhatunk. Ebből is jól kirajzolódik a közigazgatás és az impérium birtoklásának kulcsfontosságú szerepe. A politikai szereplők mellett, az egyes községek jegyzői is nagy hatással voltak az általuk vezetett közösség gondolkodására, így ha ők a megszállás ellen foglaltak állást vagy egyenesen ellen szervezkedtek, akkor azonnal a célkeresztbe kerültek.

Összességében úgy gondolom, hogy a bemutatott két nyomásgyakorlási eszközt a megszállók a lehetőségeikhez képest maximálisan kihasználták annak érdekében, hogy a térséget a délszláv államhoz csatolhassák.¹⁶² A végső cél elérése nem sikerült, aminek okai elsősorban a nemzetközi politikai viszonyokban keresendők. A terület rendezésének végleges megoldása már 1920-ban megszületett, aminek megváltoztatására a megszállók egészen 1921 augusztusáig kétségbeesetten próbálkoztak.¹⁶³

¹⁶¹ A politika és a közigazgatás szereplői mellett bőven találunk a gazdasági szférában jártas és befolyásos pozícióban lévő túsznak kijelölt, vagy Valjevóba internált személyt, akik szoros kapcsolatban álltak a politikai élet vezető szereplőivel. Lásd például: Hamerli József gyártulajdonos, Hamerli Imre a Pannónia Szálló tulajdonosa stb.

¹⁶² Ezen intézkedések nem jártak tömeges gyilkosságokkal vagy népirtásokkal, amik szintén előfordultak a korszakban. Ezzel is megpróbálva elkerülni az Antant és a békekonferencia beavatkozását.

¹⁶³ Lásd például: a rövid életű Baranya-Bajai Szerb-Magyar Köztársaság kikiáltása. Vö. SZÜTS 1991.

7. Felhasznált források és irodalom

7.1. Levéltári és múzeumi források

Magyar Nemzeti Levéltár Baranya Vármegyei Levéltára, Pécs (MNL BaVL)

MNL BaVL XIV. 60 3. d. VI. k. – Magyar Nemzeti Levéltár Baranya Vármegyei Levéltára XIV. Személyek 60. *Nagyatádi Dr. Visy László Pécs szabad királyi város főispánja naplói 1914–1921.*

MNL BaVL XV. 51. 15. d. 394. – Magyar Nemzeti Levéltár Baranya Vármegyei Levéltára XV. Gyűjtemények 51. Vegyes gyűjtemények *Képviselőválasztási esetek.*

Kanizsai Dorottya Múzeum, Mohács (KDM)

KDM HT 83–67. 001. – Kanizsai Dorottya Múzeum, Helytörténeti Adattár, *Dr. Prakatur Tamás életrajza. Írta: Ete János.*

KDM HT 83–67. 022. – Kanizsai Dorottya Múzeum, Helytörténeti Adattár, *Az első világháború és a szerb megszállás – Ete János visszaemlékezése.*

Türr István Múzeum, Baja (TIM)

TIM TD 68.61.1. – Türr István Múzeum, Történeti Dokumentáció, *1919. március 28-án, Baján keltezett plakát túsok kijelöléséről a városban.*

7.2. Forrásközlések és korabeli nyomtatott források

A FELSZABADULÁS... 1931 = KUSSINSZKY Endre – ZSADÁNYI Oszkár (összeáll.): *A felszabadulás aranykönyve 1921–1931.* Haladás Nyrt. Pécs, 1931.

FISCHER 2006 = FONT Márta – VONYÓ József (szerk.): *Fischer Bél visszaemlékezései.* Pécs Története Alapítvány Pécs, 2006.

HORNYÁK 2006 = HORNYÁK Árpád (ford. és szerk.): *Pécs szerb megszállása egy szerb újságíró szemével.* Pécs Története Alapítvány Pécs, 2006.

PÉCS–BARANYA 1928 = *Pécs–Baranya 1918–1928.* Dunántúl Pécs, 1928.

RENDELETEK TÁRA 1920 = *Magyarországi rendeletek tára 1920.* Magyar Királyi Belügyminisztérium Budapest, 1920.

7.3. Internetes források

Magyarország története, televíziós ismeretterjesztő sorozat; 34. epizód: *A háború vége és a forradalmak*. Műsorvezető: NAGY György. Történész szakértő: ORMOS Mária. Nemzeti Audiovizuális Archivum <https://nava.hu/id/982764/> (utolsó letöltés: 2024. 05. 27.)

7.4. Felhasznált sajtóanyagok

Az Est (1921)

Baranyavármegye Hivatalos Lapja (1922)

Friss Újság (1920)

Kis Újság (1921)

Mohácsi Hírlap (1921; 1931)

Pécsi Napló (1919)

7.5. Felhasznált szakirodalom

BODOR 2020 = BODOR Mihály: *A szerb cenzúra története és működése a megszállt Baranya vármegye területén (1918–1921)*. In: BÖSZ Attila (szerk.): *A Nagy Háború és a Dél-Dunántúl*. MNL Baranya Megyei Levéltára Pécs, 2020. 31–40.

DÉKÁNY 2012 = DÉKÁNY István: „Fizesse meg nekünk a Magyar Kincstár”. *Soproni menekültek 1920-as kártérítési igénye*. *Múltunk* 57. évf. (2012:4), 114–135.

FRANKOVICS 1978 = FRANKOVICS György: *Általános politikai sztrájk a szerb-antant hadsereg által megszállt Pécsen és Baranyában 1919 februárjában–márciusában*. In: *A Janus Pannonius Múzeum Évkönyve* 22. Janus Pannonius Múzeum Pécs, 1978. 237–245.

GERWARTH 2016 = GERWARTH, Robert: *The Vanquished: Why the First World War Failed to End*. Penguin Books London, 2016.

GERWARTH 2018 = GERWARTH, Robert: *Harc a Vörös Szörnyeteggel: ellenforradalmi erőszak Közép-Európa vereséget szenvedett államaiban*. In: GERWARTH, Robert – HORNE, John (szerk.): *Háború béke idején*. L'Harmattan Kiadó Budapest, 2018. 71–92.

GORCSA 2023 = GORCSA Oszkár: *Hadifogság az Osztrák–Magyar Monarchiában. Szerb hadifoglyok Magyarországon 1914–1918.* [doktori disszertáció, kézirat] SZTE TDI Szeged, 2023.

GYÁNTI é. n. = GYÁNTI István: *Impériumváltás Baranya megyében (1918. november – 1919. március)* [kézirat] évszám nélkül.

GYÁNI 2007 = GYÁNI Gábor: *A látható és láthatatlan erőszak.* Pannonhalmi Szemle 15. évf. (2007:1), 39–48.

HOLOPCEV – IRHA 2003 = HOLOPCEV Péter – IRHA Melinda: *Eltanácsoltak. Miskolc–Hortobágy 1952–1953.* BAZ Megyei Levéltár Miskolc, 2003.

HORNYÁK 2004 = HORNYÁK Árpád: *Magyar–jugoszláv diplomáciai kapcsolatok 1918–1927.* Fórum Könyvkiadó Újvidék/Novi Sad, 2004.

KAPOSI 2011 = KAPOSI Zoltán: *Pécs gazdasági helyzete a szerb megszállás idején (1918–1921).* Pécsi Szemle 14. évf. (2011:2), 66–77.

MAKÓNÉ 2010 = MAKÓNÉ Buzás Eleonóra: *A zalaegerszegi internálótábor 1916–1924.* In: MOLNÁR András (szerk.): *Egerszegi történeti tanulmányok 2010.* Zalaegerszeg MJV Önkormányzata Zalaegerszeg, 2010. 174–223.

MAROSVÁRI 2024 = MAROSVÁRI Attila: *A román megszállási politika Magyarországon 1919–1920.* Erőszakkutató Intézet Budapest, 2024.

MERK – RAPCSÁNYI 2007 = MERK Zsuzsa – RAPCSÁNYI László (szerk.): *A város keresi múltját.* Bajai dolgozatok 15. Baja, 2007.

NAGY 2021 = NAGY Imre Gábor: *Pécs polgármesterei 1875–1940.* Kronosz Kiadó Pécs, 2021.

NAGY – LŐRINCZ 2018 = NAGY Kálmán – LŐRINCZ Árpád: *A szerb betelepülés és a szerb megszállás (1918–1921) rövid története Mohácson.* Szülőföld Könyvkiadó Szombathely, 2018.

NEWMAN 2018 = NEWMAN, John Paul: *Katonai jellegű erőszakos cselekmények eredete, jellegzetességei és öröksége a Balkánon.* In: GERWARTH, Robert – HORNE, John (szerk.): *Háború béke idején.* L'Harmattan Kiadó Budapest, 2018. 175–198.

ORMOS 2020 = ORMOS Mária: *Padovától Trianonig 1918–1920.* Kossuth Kiadó Budapest, 2020.

ORMOS – MAJOROS 2003 = ORMOS Mária – MAJOROS István: *Európa a nemzetközi küzdőtéren*. Osiris Kiadó Budapest, 2003.

PAKSY 2017 = PAKSY Zoltán: *Hadifogolytáborból internálótábor. A traumák nyomán átalakuló Magyarország új intézményei*. In: EGRY Gábor – KABA Eszter (szerk.): *1916 – A fordulat éve? Tanulmányok a nagy háborúról*. Napvilág Kiadó Budapest, 2017. 157–194.

SZLANYINKA – VONYÓ 2022 = SZLANYINKA Éva – VONYÓ József: *Nagy változások előszele. Politikai folyamatok a háború végén*. In: KAPOSI Zoltán – VONYÓ József (szerk.): *Pécs története VI*. Kronosz Kiadó Pécs, 2022. 463–472.

SZÜCS 1981 = SZÜCS Jenő: *Vázlat Európa három történeti régiójáról*. Történelmi Szemle 24. évf. (1981:3), 313–359.

SZÜTS 1991 = SZÜTS Emil: *Az elmerült sziget*. Baranya Megyei Könyvtár Pécs, 1991.

TARCZAI 2007 = TARCZAI Béla: *Vae victis – adalékok a hadifogság történetéhez*. In: VERES László – VIGA Gyula (szerk.): *A Herman Ottó Múzeum Évkönyve 46*. Herman Ottó Múzeum Miskolc, 2007.

TOMKA 2018 = TOMKA Béla: *Erőszak a történelemben: jelentések és hosszútávú trendek*. Aetas 33. évf. (2018:3), 170–185.

TOMKA 2023a = TOMKA Béla: *Az első világháború mint történeti korszakhatár*. In: TOMKA Béla: *Korszakok és korszakhatárok*. Osiris Kiadó Budapest, 2023. 182–200.

TOMKA 2023b = TOMKA Béla: *Az erőszak és történetei*. In: TOMKA Béla: *Korszakok és korszakhatárok*. Osiris Kiadó Budapest, 2023. 75–106.

VISY 1999 = VISY Zoltán: *Négy pécsi polgár az SHS királyság fogságában*. In: FONT Márta – VONYÓ József (szerk.): *Tanulmányok Pécs történetéből 10–11–12*. Pécs Története Alapítvány Pécs, 1999. 329–343.

VÖRÖS 2023 = VÖRÖS Zsolt: *Baranyából Valjevóba internált személyek a szerb megszállás időszakában (1918–1921)*. In: BALATONYI Judit – BALIKÓ Fanni – BARABÁS Gábor – BÖHM Gábor – KOVÁCS Veronika – POHÁRNOK Melinda (szerk.): *Mesterek és Tanítványok 3*. PTE BTK KTDI Pécs, 2023. 176–185.

8. Mellékletek

1. táblázat: *A Pécsről elszállított beazonosított túsok összesített adatai.* Saját szerkesztés. (Az adatok a vizsgált források alapján lettek összeállítva. A megnevezett személyek foglalkozásai a túsoként történő elszállításuk pillanatára vonatkoznak.)

Név	Foglalkozás	Turnus	Helyszín	Időtartam
Alter László	MÁV tisztv.	2.	Zágráb	1919. március 5. – március 20.
Bauer Károly	?	2.	Zágráb	1919. március 5. – március 20.
Berta István	?	2.	Zágráb	1919. március 5. – március 20.
Blaskovich Iván	Főjegyző	1.	Mitrovica	1919. február 25. – március 13.
Fábián Jenő	Postatiszt	1.	Mitrovica	1919. február 25. – március 13.
Fischer Béla	Másodfőjegyző	1.	Mitrovica	1919. február 25. – március 13.
Fischer Miklós	Főszolgabíró	2.	Vinkovce	1919. március 5. – március 25.
dr. Hajdu Gyula	Politikus	1.	Mitrovica	1919. február 25. – március 10.
Kalán János	?	2.	Zágráb	1919. március 5. – március 20.
Kineth János	Főszolgabíró	2.	Vinkovce	1919. március 5. – március 25.
Kiss Ede	MÁV tisztv.	2.	Zágráb	1919. március 5. – március 20.
Kreutzer Jenő	Várm. tiszt.	3.	Zágráb	1919. március 9. – március 20.
Kussinszky Sándor	Árvasz. elnök	2.	Vinkovce	1919. március 5. – március 25.
Lakatos István	?	2.	Zágráb	1919. március 5. – március 20.
Lefkovics Ernő	Távírdász	2.	Zágráb	1919. március 5. – március 20.
Makay István	Várm. tanácsos	1.	Mitrovica	1919. február 25. – március 13.
dr. Nagy Jenő	Árvasz. elnök	3.	Zágráb	1919. március 9. – március 20.
Noé János	Politikus	1.	Mitrovica	1919. február 25. – március 13.
Soós Nándor	Rendőrfőkap.	2.	Vinkovce	1919. március 5. – március 25.
Szabó József	Postatiszt	1.	Mitrovica	1919. február 25. – március 13.
Szabon István	Postaigazgató	3.	Zágráb	1919. március 9. – március 20.
Szebényi István	?	2.	Zágráb	1919. március 5. – március 20.
Tarlós György	Postatiszt	1.	Mitrovica	1919. február 25. – március 13.
Zidarics József	?	2	Zágráb	1919. március 5. – március 20.

2. táblázat: *A beazonosított Valjevóba internált személyek összesített adatai.* Saját szerkesztés.
(Az adatok a vizsgált források alapján lettek összeállítva. A megnevezett személyek foglalkozásai az internálás pillanatában betöltött pozíciókra vonatkoznak.)

Név	Lakóhely	Foglalkozás	Internálás	Idő
Bohus Rezső	?	Káplán	1920. május? – 1920. augusztus 25?	?
Cseh Gyula	Mohács?	Községi jegyző	1920. október 17. – december 21.	67 nap
Ete János	Mohács	Községi jegyző	1920. október 17. – december 21.	67 nap
Fischer Béla	Pécs	Másodfőjegyző	1920. augusztus 20. – október 12.	53 nap
Fischer Ferenc	Pécs	Ügyész	1920. augusztus 20. – október 12.	53 nap
Hamerli József	Pécs	Gyártulajdonos	1920. augusztus 20. – október 12.	53 nap
Kisfaludy Vidor	Dunaszekcső?	Községi jegyző	1920. október 17. – december 21.	67 nap
Margittay Lajos	Mohács	Főszolgabíró	1920. október 17. – december 21.	67 nap
Németh Károly	Mohács	Főszolgabíró	1920. október 17. – december 21.	67 nap
Prakatur Tamás	Mohács	Kormánybiztos	1920. március 31. – május vége?	?
			1920. október 17. – december 21.	67 nap
Schmidt Károly	Mohács	Politikus	1920. október 17. – december 21.	67 nap
Visy László	Pécs	Ny. főispán	1920. augusztus 20. – szeptember 14.	25 nap
Vojnics Ferenc	Baja	Polgármester	1919 nyara? – 1920. augusztus 25?	?
Zdillár György	Mohács	Földadó-nyilvt.	1920. október 17. – december 21.	67 nap